

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Ústav jižní a centrální Asie, seminář mongolistiky

Mongolské pohádky

Praha, 2008

**Vypracoval: Dalibor Kubiska
Vedoucí práce: Mgr. Veronika Kapišovská**

Za odborné vedení své bakalářské práce, rady a připomínky děkuji
Mgr. Veronice Kapišovské, za cenné rady rovněž Doc. Dr. Jugderin Luvsandorjovi,
PhDr. Aleně Oberfalzerové, Ph.D a Mgr. Veronice Zikmundové, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl přitom všechny použité zdroje.

V Praze dne 21. 8. 2008

Dalibor Kubiska

Obsah:

0. Úvod	3
1. Teoretická východiska	6
1.1 Stručná genealogie pohádky	6
1.2 Pohádka jako žánr ve folklóru a literatuře	7
1.3 Pohádka jako lidové vyprávění	8
1.4 Dělení pohádek dle adaptace	9
1.5 Teorie o původu a šíření pohádek	10
1.6 Finská historicko-geografická škola	12
1.7 Aarneho klasifikace a pojem pohádkový typ	14
1.8 Ekologie folklóru	15
1.9 Cenzura folklóru.....	17
2. Mongolské prostředí	19
2.1 Mongolský folklór	19
2.2 Dělení mongolského folklóru	20
2.3 Pohádka v mongolském folklóru	20
2.4 Mezinárodní výzkum mongolského folklóru	21
2.5 Sběr a vydávání mongolských lidových pohádek v Mongolské republice	23
2.6 Pohádkové látky v mongolské literatuře	25
2.7 Damdinsüren a pohádky v mongolské literatuře	27
2.8 Klasifikace a katalog mongolských pohádek	28
2.9 Zvláštnosti mongolských pohádek	30
2.10 Původ a ústní šíření mongolských pohádek	31
2.11 Cenzura v mongolském folkloru	33
3. Ukázka mongolské lidové pohádky z knihy Gendena Bandiho	34
4. Závěr	37
Bibliografie.....	38

Úvod

Téma práce

V této práci se chci věnovat mongolským pohádkám. Četba jedné konkrétní knihy mongolských lidových pohádek (vypravěče Gendena Bandiho) ve mně probudila zájem a chuť seznámit se s výběrem a pestrostí daného žánru v mongolské kultuře a rovněž snahu porozumět některým současným přístupům k celkovému poznávání onoho světa příběhů, které jsou skoro stejně tak staré jako lidstvo samo.

Cíl práce

O pohádkách bylo napsáno a publikováno až nepřehledné množství materiálů, zpracovaných k tomuto tématu i z hledisek rozličných vědeckých disciplín, takže hned dodávám, že můj pohled je v představované práci zúžen vesměs na přístup folkloristický. Tento pohled jsem zvolil jako příhodné teoretické východisko a dalším možným přístupům se zde záměrně nevěnuji skoro vůbec. Z větší části jsem tak vycházel z teoretických a srovnávacích prací některých českých folkloristů, zvláště pak z pohádkoslovných studií J. Polívky, K. Horálka, O. Sirovátky a H. Šmahelové.

S vědomím značné rozsáhlosti materiálu, jenž by bylo nutno zvládnout, si v této práci nekladu za cíl srovnávat jednotlivé verze konkrétních mongolských pohádkových syžetů v měřítku národním, natožpak světovém. Lze říci, že se zde v širším měřítku věnuji pouze vybraným problémům, v onom užším zase zohledňuji jen velmi omezený materiál. Jde tak spíše o práci průpravnou, v níž se zatím snažím související problémy pouze formulovat a naznačit jejich možná podrobnější řešení do budoucna.

Členění

Práce bude pro větší přehlednost členěna do dvou částí a příslušných kapitol. První částí lze považovat za teoretickou, v níž mi jde vlastně jen o stručný přehled a soustředí se tak v ní pouze na vybraný okruh otázek. Tuto část práce zahájím pokusem o definici pohádky a zmíním i problémy s vymezením takovéto definice mezi žánry ústní lidové slovesnosti, které se do určité míry vzájemně překrývají. Dále uvedu některá obvyklá dělení pohádek

na různé druhy a stručně charakterizují i pohádkový typ. Poté krátce nastíním historii a problematiku bádání o pohádkách a připomenou, jaká role byla podle jedné z prvních teorií kdysi přisuzována Mongolům. Dále blíže rozvedu jednu z teorií o pohádkách, finskou školu, která vytvořila hlavní nástroj pro pohádkoslovnou komparaci – mezinárodní katalog pohádkových typů a v závěru první části se také zmíním některé otázky spojené s ekologií a cenzurou folklóru.

Druhá část, která tvoří jádro mé práce, bude zčásti koncipována obdobně jako první, avšak tentokrát téměř výhradně se zřetelem k Mongolsku. Po rozdělení žánru mongolského folklóru se budu zabývat historií bádání o mongolských pohádkách, sběrem a vydáváním mongolských lidových pohádek v cizině, ale zejména na území současného Mongolska. Dále se budu věnovat otázce původu mongolských pohádek a jejich postavení v mongolské literatuře, k čemuž využiji zejména studií akademika C. Damdinsürena. Poté představím Lörintzův katalog mongolských pohádkových typů a zmíním některé problémy s tímto regionálním katalogem spojené. Druhou část práce uzavřu popisem toho, jak se lidové pohádky v mongolském prostředí šířily a krátce nastíním i možný problém cenzury při zpracovávání, publikování a interpretaci mongolského folklóru.

Nakonec se pokusím ozřejmit zvláštnosti mongolských pohádek na ukázce překladu, respektive převyprávění jednoho konkrétního textu mongolského lidového vypravěče Gendena Bandiho, jehož podání národních pohádek na mne silně zapůsobilo a vlastně bylo i důvodem, proč jsem se tomuto tématu začal věnovat.

Zdroje a materiál

Teoretická stanoviska k první a druhé části jsem čerpal z dostupné literatury, kterou jsem pro své účely pojal výběrově a jejíž kompletní bibliografii uvádím na konci. Zatímco v první části čerpám nejvíce z myšlenek badatelů, kteří jsou tak či onak spojeni s tzv. finskou historicko-geografickou školou, která vyvinula nejdůležitější nástroj pro pohádkovou komparaci, v druhé části se opírám hlavně o závěry, které publikovali nejen vědci na území dnešního Mongolska, ale i mongolisté odjinud, a zčásti též o ústní informace. Při svém pobytu v Mongolsku jsem se zběžně seznámil i s malým vzorkem z bohatství rukopisných záznamů pohádek z fondu mongolské Akademie věd, čímž jsem získal i základní představu o rozdílu mezi textem zapsaným a posléze upraveným k vydání.

1. Teoretická východiska

1.1 Stručná genealogie pohádky

Pohádky. Provázejí lidstvo odnepaměti a těžko bychom dnes na světě hledali kulturu, v jejíž ústní či literární tradici nejsou zastoupeny, tak jako bychom asi obtížně pátrali i po člověku, jenž se s nimi nikdy nesešel. Každý je jaksi intuitivně pozná, ale vysvětlit, co si přesně pod pohádkou představuje, je skoro stejně těžké, jako odpovědět na otázky, odkud a kdy se vzaly.

Pohádky původně patří mezi žánry lidové slovesnosti a jako takové se už od pradávna šířily z jedněch úst k druhým a v průběhu věků tu a tam zanechaly svůj otisk i v literatuře psané. Nejstarším takto dochovaným písemným záznamem je staroegyptská pohádka *O dvou bratřích* ze 13. stol. př. Kr.¹, další zápisy pohádkových látek pak obsahuje významný indický sborník *Pañcatantra* a různé pohádkové motivy jsou patrné ve starověkých mýtech Předního východu (*Gilgameš*) i v literatuře antického Středomoří (*Amor a Psýché*, *Odyssea*, *Bible*). Ve středověku se pohádkové látky šířily prostřednictvím překladových sborníků orientálního původu, k nimž patří např. *Kronika o sedmi mudrcích* či sbírka *Kalíla a Dimna*² a o něco později také asi nejznámější cyklus *Tisíc a jedna noc*. Pohádkové motivy jsou přítomny jako dílčí inspirace i v četných žánrech středověké literatury - v legendách, v hrdinské a rytířské epice, ve středověkých fabliaux i renesančních facetiích. Dalším středověkým žánrem, do něhož proniklo mnoho pohádkových látek, jsou sbírky krátkých mravoučných povídek, tzv. *exempel*, která byla sestavována pro potřeby křesťanských kazatelů a sloužila k snadnějšímu pochopení jejich náboženských výkladů mezi prostým lidem. Nejpopulárnějším takovým sborníkem byla latinská *Gesta Romanorum*, jež byla zpracována v různých verzích i v mnoha národních jazycích včetně staré češtiny.³

Zhruba od 16. stol. se v Evropě objevují pokusy o samostatné zpracování pohádek, jejichž původně lidovým podáním se tak postupně dostává několika úprav literárních (např. *Líbezné noci* G. Straparoly či *Pentameron* G. Basileho a pohádková sbírka Ch. Perraulta). Nový vztah k pohádkám a folklóru vůbec však začíná uplatňovat až generace romantiků, pro niž je lidová tvorba pramenem k poznání duše národa, tudíž se snaží poprvé zachytit její

¹ Jednotlivé mezinárodní varianty této pohádkové látky podrobně zkoumal český folklorista Karel Horálek. (Horálek, K.: *Pohádkoslovné studie*, Praha, 1964).

² Původně indické sborníky, z nichž některé se do našich dob nedochovaly, byly překládány nejdříve do perštiny; pak do arabštiny a hebrejštiny, odtud do řečtiny a hlavně latiny. Z latiny pak do mnoha evropských jazyků. (viz Horálek, K.: *Pohádkoslovné studie*, str. 5).

³ Horálek, K.: *Slovanské pohádky*, Praha, 1964, str. 23.

věrnou podobu. Průkopníky se v tomto stávají bratři Grimmové, jejichž sbírka *Pohádky pro děti a domov (Kinder- und Hausmärchen)* z let 1812-15 (def. vyd. 1850) sklídila velký ohlas a podnítila další sběratele pohádek, aby uskutečnili totéž ve svém národním prostředí (např. V. S. Karadžič v Srbsku nebo A. N. Afanasjev v Rusku atd.). Bratři Grimmové se poprvé zaměřují ve svých pohádkách na dětského čtenáře a zároveň také rozvíjejí jednu z prvních teorií o jejich vzniku, tzv. mytologickou teorii, podle níž mají být pohádky „*pozůstatkem univerzálního indoevropského mýtu z dávných dob*“.⁴ V průběhu 19. stol. tak pohádky začínají být systematicky sbírány a zkoumány a postupně přicházejí i další badatelé s jinými teoriemi (viz dále), v nichž se snaží vysvětlit ten nejnápadnější jev, totiž časté opakování a podobnost pohádkových syžetů a motivů u různých a někdy i geograficky velmi vzdálených národů.

1.2 Pohádka jako žánr ve folklóru a literatuře

Jedna z definic popisuje pohádku jako „*zábavný, zpravidla prozaický žánr folklórního původu s fantastickým příběhem*“.⁵ Jiná, z pera J. Bolteho a J. Polívky⁶ charakterizuje pohádku jako „*vyprávění vymyšlené s básnickou fantazií, zejména ze světa nadpřirozených jevů; příběh, který není vázán na podmínky reálného života, každý si ho rád poslechne, třebaže nevěří, že by se mohl přihodit ve skutečnosti*“.⁷ Obě definice jsou dosti široké, aby do sebe pojaly určitý typ lidového vyprávění, který se však vyznačuje i dalšími atributy. Mnohé z nich se vztahují k jinému, užšímu pojetí pohádky, pod nímž se rozumí toliko pohádka fantastická, neboli kouzelná.⁸ Ta je však z onoho prvního, širšího pohledu jen jedním z několika druhů lidových povídek vedle pohádek zvířecích, humoristických a jiných.

Kouzelné pohádky jsou ale vnímány jako nejcharakterističtější zástupce a hlavně pro ně je příznačný onen čarovný svět, bezčasovost a neurčité prostředí, kouzelné předměty a zázrační pomocníci, ustálené formule na jejich začátku a konci, doslovně opakované přímé řeči, magická úloha čísla tři a některých dalších (7, 9, 12, atd.). Typické jsou též ostře vyhraněné protiklady vystupujících postav, jejichž jednání nebývá téměř nijak psychologicky

⁴ Mocná, D., Peterka, J. (a kol.): *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha-Litomyšl, 2004, str. 474.

⁵ Tamtéž str. 472.

⁶ Bolte, J. ; Polívka, J.: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Bd. I-V., Leipzig, 1913-1932. Jde o fundamentální vědecké dílo, které srovnává texty z pohádek bratří Grimmů s obdobnými mezinárodními variantami pohádkových látek. Je velmi těžko dostupné, takže jsem citaci z této práce převzal ze sekundárního zdroje.

⁷ *Lidová kultura : Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, (kol. autorů), sv. 3, Praha, 2007, str. 759-760.

⁸ Märchen (něm.), fairy tale, household tale (angl.).

zdůvodněno a které jsou často uváděny jen typovým označením (sedlák, král) beze jména. Pro děj těchto pohádek jsou také charakteristické rychlé přesuny v prostoru i čase, pronásledování a záchrana před nebezpečím, opakování úkolů se stupňující se mírou obtížnosti a většinou i šťastný konec. Přes velkou rozmanitost dějových zápletek i pestrost jednajících postav je kouzelná pohádka svázána pevnými pravidly a zákonitostmi ve výstavbě svého syžetu.⁹ Hlavním rysem pohádek však zůstává ona ohromná variabilita a přizpůsobivost jednotlivých příběhů při zachování univerzálnosti snadno srozumitelného poselství o boji dobra se zlem či rozumu s hloupostí.

1.3 Pohádka jako lidové vyprávění

*„Pohádka není původně literatura, pohádka je povídání. Pravá pohádka nevzniká tím, že ji národopisný sběratel zaznamená, nýbrž tím, že ji babička povídá dětem, člen kmene Yoruba členům kmene Yoruba, nebo profesionální pohádkář auditoriu v arabské kavárně. Skutečná pohádka, pohádka ve své pravé funkci, je povídání v okruhu posluchačů. ... Proto skutečná pohádka žije jenom tam, kde nepřevládlo cárství písma: u dětí a primitivů.“*¹⁰ Takto psal o pohádce Karel Čapek, obhajující částečně Platónův výrok, že pohádky jsou povídačky chův a reflektující přitom asi nejnápadnější proměnu, jakou kdy pohádka prošla.

Byla skutečně po dlouhé věky oním povídáním, avšak, přestože z jeho poslechu nebyly vylučovány ani děti, šlo především o zábavu dospělých. Tato situace se začíná měnit od 18. století, kdy na folklór začíná působit „... stále silněji proud literárních vlivů, které zprostředkovávaly duchovní písně, hlavně však písně kramářské a knížky lidového čtení.“¹¹ Vliv literatury a také kulturních a společenských změn se projevil ve změně vypravěčského repertoáru, v němž nyní začínají převládat pověsti, novelistická vyprávění a anekdotické příběhy ze života. Převažujícími posluchači archaičtějších kouzelných pohádek a těmi, kdo je udržují »při životě«, se v této době stávají děti, jež jsou do určitého věku závislé pouze na ústním podání.¹²

⁹ Tento fakt objevil a popsal ruský folklorista V. J. Propp ve své stěžejní knize *Morfologie pohádky* (rusky 1. vyd. 1928, česky 1970). Srovnáním ruských kouzelných pohádek A. N. Afanasjeva vydělil 31 syžetových funkcí, které v souhrnu představují jakýsi dokonalý pohádkový prototyp, jenž má i svou dějovou posloupnost. I když některé z těchto funkcí v jednotlivých pohádkách chybí, nemá to žádný vliv na vlastní strukturu daného typu pohádky v tom smyslu, že ostatní funkce zůstávají na svých místech. Funkce jsou tedy jakýmsi základním stavebním kamenem pohádek a vypravěč zásadně nevymýšlí žádné nové; je svobodný pouze v jejich výběru, volbě způsobu, jakým se tyto funkce realizují, a též ve volbě atributů jednajících osob či přítomných předmětů.

¹⁰ Čapek, K.: *K teorii pohádky*. in *Marsyas čili Na okraj literatury*, (3. vyd.) Praha, 1948, str. 140-141.

¹¹ Šmahelová, H.: *Návraty a proměny*, Praha, 1989, str. 97-98.

¹² Tamtéž str. 99-100.

existujících pohádkových syžetů je hlavní příčinou toho, proč je tak nesnadné vystopovat původ a pouť pohádek napříč časem a kontinenty.

1.5 Teorie o původu a šíření pohádek

V již zmíněné, romantismem ovlivněné teorii mytologické, aplikovali její zastánci (J. Grimm, M. Müller, u nás K. J. Erben) dobově aktuální výsledky indoevropské srovnávací jazykovědy a považovali tak pohádky za „... pozůstatky starých mýtů, které si každý národ přinesl ze společné asijské pravlasti tak jako svůj jazyk.“¹⁵ Důležitými rysy této teorie bylo také to, že původ a kořeny pohádek byly kladeny až do předhistorické doby a pohádkové postavy a děje vykládány symbolicky.¹⁶

V roce 1859 vydal německý filolog Theodor Benfey německý překlad indického sborníku *Pañčatantra*,¹⁷ doplněný v úvodu o srovnávací studii věnovanou jeho rozšíření prostřednictvím různých překladů a vlivu na ústní tradici. Benfey ve své práci došel k závěru, že kolébkou všech nebo většiny kouzelných pohádkových látek byla Indie, odkud se dál „... začaly šířit až v historické době (zhruba kolem 10. století) a že do evropských literárních památek vstupovaly hlavně ve 12.-13. století.“¹⁸ Protože sám originální sborník byl folklórního původu, předpokládal, že některé jeho části se zároveň šířily za hranice Indie i ústně. Benfey si také uvědomil, že řada evropských pohádkových látek nemá ve známých překladech sbírky *Pañčatantra* obdobu, takže hledal nějakého prostředníka, jemuž by mohl přisoudit úlohu toho, kdo přenesl tyto, jak soudil, původně indické pohádky do Evropy. Tuto zprostředkovatelskou roli pak přiřkl Mongolům v době jejich válečných výpadů do Ruska a střední Evropy a svoji hypotézu opřel o soudobé, v Evropě uveřejněné ukázky překladu z mongolských pohádkových cyklů, které měly svůj jednoznačný původ v Indii a Tibetu.

Už v roce 1804 totiž publikoval B. Bergmann německý překlad¹⁹ 13 pohádek z kalmycké verze, u Mongolů velmi populární sbírky *Pohádek kouzelné mrtvolky* neboli *Шидэт хүүрийн үлгэр*,²⁰ jež obsahuje několik pohádek, které mají jasnou paralelu i

¹⁵ Šmahelová, H.: *Návraty a proměny*, str. 26-27.

¹⁶ Např. Erben „soudil, že většina mytologických pohádek slovanských se vztahuje k zimnímu slunovratu a vykládal jejich děj jako symbolické znázornění boje slunce s temnotou zimní, Bělboha s Černobohem.“ (Horák, J.: *Česká pohádka v lidové a sběratelské tradici*. In: *O pohádkách*. [usp. J. Červenka] Praha, 1960, str. 44).

¹⁷ Benfey, T.: *Pantschatantra, fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen*, Leipzig, 1859.

¹⁸ Šmahelová, H.: *Návraty a proměny*, str. 27.

¹⁹ Bergmann, B.: *Nomadische Streifereien unter den Kalmüken*, Bd I-IV, Riga, 1804-1805.

²⁰ Mongolská sbírka která je překladem a částečně předělánkou obdobného tibetského pohádkového cyklu, jenž má svůj původ v indickém díle *Vétálapañčavimsati* čili *Pětadvacet příběhů větálových*.

S razantním vstupem pohádky a folklóru do literatury v 19. století se tyto tendence ještě více prohlubují a nejčastější literární úpravy pohádkových textů jsou činěny s ohledem právě na dětského čtenáře či posluchače. Tento trend vrcholí ve století 20., kdy pohádka až na několik málo míst na světě opouští své původní prostředí lidové slovesnosti a stává se integrální součástí dětské literatury.

1.4 Dělení pohádek dle adaptace

Podle původu a způsobu zpracování můžeme otištěné pohádky rozdělit na tři typy, ale ve skutečnosti jde mezi nimi spíše o škálu narůstající míry úprav než o nějak ostře vymezenou hranici. Rozlišujeme tak:

- 1) pohádku lidovou v klasické adaptaci, která nejlépe odráží původní folklórní podobu,
- 2) pohádku v autorské adaptaci, která sice využívá obvyklých folklórních postupů, ale zároveň dává lidovým podáním i svébytnou literární podobu,
- 3) pohádku autorskou neboli umělou, která se původní lidovou formou inspirované jen volně, vnáší do pohádek nové prvky, motivy i postavy a rovněž užívá složitějších dějových kompozic, které ji přibližují spíše k fantazijním povídkám.¹³

Všechny uvedené typy tak představují rozdílné přístupy v procesu změny ústního podání na psaný text, přičemž se liší v míře, v jaké se přidržují či vzdalují tradiční lidové formě pohádky, ovšem tak, jak ji známe až z období od začátku 19. stol., kdy dochází k prvním folklórním zápisům. Aby však lidové pohádky mohly být vydány tiskem, musí prakticky vždy projít nějakou, alespoň minimální úpravou, která zohledňuje odlišnosti mluveného a psaného stylu. Jednotliví sběratelé a vydavatelé zasahovali do pohádkových textů různou měrou, přičemž platí, že tak, jako existuje špatný a dobrý vypravěč, najdeme skvělé a slabší pohádkové adaptace, u nichž ale nemusí být kritériem kvality vždy jen co nejvěrnější zachování původní folklórní poetiky. V některých případech si publikované sbírky pohádek získaly dokonce takovou oblibu, že zpětně zlidověly.¹⁴ To jen dokládá důležitý fakt, že vztah literatury a folklóru byl vždy poznamenán vzájemným vlivem. Pohádkové látky a motivy se po celá tisíciletí šířily ústní cestou, ale zároveň se dostávaly i do literatury, která pak nazpět ovlivňovala lidovou tvorbu. Tato skutečnost společně s ohromným množstvím variant

¹³ Šmahelová, H.: *Návraty a proměny*, str. 102-103.

¹⁴ V našem prostředí to platí zvláště pro J. Erben a B. Němcovou. Oba však představují rozdílný přístup ve zpracování pohádek – zatímco Erben volil klasickou adaptaci, české pohádky v podání Němcové patří k adaptacím autorským.

v evropské tradici. Benfeyova teorie podnítila zájem badatelů o tento i další mongolské pohádkové cykly²¹ a postupně se tak ukázalo, že většina písemných záznamů pohádkových látek se k Mongolům dostala přes Tibet až v průběhu druhé vlny přijímání buddhismu, tedy zhruba od 16. století. Přestože se další badatelé postavili proti Benfeyovu názoru, že by pro rozšíření pohádek měla největší význam tzv. severní sibiřská cesta, dále rozvíjeli jeho teorii o indických kořenech kouzelných pohádek a jejich následné migraci k ostatním národům. Např. francouzský folklorista E. Cosquin poukazoval na šíření pohádkových látek ústní cestou skrze prostředí íránské a arabské.

Podle jiných teorií byly postupně považovány za centrum vzniku pohádek Egypt, Malá Asie, antické Středomoří atd., ale i v těchto případech se předpokládalo, že pohádky měly jedno společné místo původu, odkud se šířily dál (tzv. monogeneze). Posléze se s výsledky etnografických průzkumů u tzv. primitivních národů Afriky, Ameriky a Polynésie začalo ukazovat, že i u obyvatel takto vzdálených oblastí existují pohádkové látky obsahově podobné těm evropským, přičemž k vysvětlení takových shod pouze tzv. migrační teorie již nedostačovala.

Tak vznikla nová, tzv. antropologická teorie, jejíž představitelé (A. Lang, E. B. Tylor a J. Frazer) předpokládali vznik jedné pohádkové látky na více místech samostatně. Tato teorie klade vznik lidových bájí a pohádek do raného stadia lidské společnosti a má za to, že se v nich odráží primitivní náboženské rituály (animistické kultury, iniciační obřady, uctívání mrtvých předků a další). Každý národ prošel takovýmto stadiem společenského vývoje a „... *identické pohádkové situace, postavy, látky a motivy vznikaly tedy nezávisle na sobě, autochtonně na různých místech, "polygeneticky" z analogických náboženských představ, z univerzality lidské psychiky a vztahů člověka k okolnímu prostředí a světu.*“²² Jinou obdobu této teorie rozvinul později ruský badatel V. Šklovskij, který vznik samostatných slovesných paralel přičítal obecným zákonitostem slovesné poetiky a syžetové stavby pohádek.²³

Objevily se pak i další jiné přístupy ke zkoumání pohádek²⁴, avšak ty výše uvedené zjednodušeně představují tři základní interpretace podobnosti a vzájemného vztahu lidové slovesnosti různých etnik a regionů tak, jak na ně postupně nahlížela srovnávací folkloristika:

²¹ Do konce 19. století opakovaně vychází další evropské překlady tohoto cyklu, jenž z mongolských literárních pohádkových souborů přitahoval zřejmě největší pozornost badatelů, a to i později.

²² Širovátka, O.: *Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*, Brno, 1996, str. 11.

²³ Šklovskij, V.: Jak souvisí metody sujetové stavby s všeobecnými metodami stylovými, In *Theorie prózy*, Praha, 1933, str. 27-64.

²⁴ Např. psychoanalytické interpretace pohádek (C. G. Jung, M.-L. von Franz, u nás M. Černoušek), strukturalistická metoda (V. M. Žirmunskij, Bogatyrev, Proppova morfologie pohádky) a některé jiné.

1) Pod genetickými podobnostmi a vztahy se rozumí vývoj odvozený z jednotné „původní etnické, kulturní a jazykové báze, z předpokládaného nebo faktického kulturního dědictví.“²⁵ Toto pojetí odpovídá grimmovské teorii mytologické, přičemž největší problém spočívá v obtížné dokazatelnosti takové hypotézy.

2) Teorie migrační vychází naproti tomu z myšlenky kontaktních vztahů, tedy nikoli ze společného, postupně se rozvíjejícího dědictví, nýbrž z teze migrace folklóru od jednoho společenství k druhému prostřednictvím přejímání a výpůjček.

3) A konečně typologické či polygenetické stanovisko se zhruba shoduje s antropologickou a jí příbuznými teoriemi, pro něž „... analogické životní poměry, univerzalita lidského ducha a jednotné principy básnictví dávají vznikat podobným poetickým výtvorům.“²⁶

Přestože v minulosti stálo pojetí migrační a kontaktní v protikladu k teorii polygenetické a typologické, v novější době převážil názor, že se jedná o dva komplementární interpretační postupy, které je nutno zohledňovat v různé míře a případ od případu. O. Sirovátka to upřesňuje takto: „Mezi národy, jež spolu bezprostředně sousedí a intenzivně se stýkaly, nebo dokonce jazykově a etnicky spřízněnými, existují zvlášť příznivé podmínky pro přímou výměnu a bezprostřední vlivy, a proto u nich výklad adekvátních jevů v lidové tradici musí počítat ve zvýšené míře s činiteli genetickými; opačná situace se jeví u národů geograficky a etnicky vzdálených a bez vzájemných kontaktů: tam nabývá typologická hypotéza na oprávnění.“²⁷ Platí také to, že složitější shody v syžetovém řazení většího počtu motivů se dávají spíše do genetické či kontaktní souvislosti, zatímco u jednotlivých motivů a jednodušších kombinací se připouští, že mohou vznikat nezávisle na různých místech.²⁸

1.6 Finská historicko-geografická škola

Představitelé tzv. finské školy – Antti Aarne, Kaarle Krohn, Walter Anderson a další – se na přelomu 19. století pokoušeli o exaktnější postupy a zpřesnění metodologie folkloristického studia. Za svůj cíl si kladli co možná nejúplnější shromáždění všech dostupných variant folklórních skladeb, jejich následnou analýzu na nejmenší složky, vzájemné porovnání a určení místa času a vzniku jednotlivých látek. Usilovali také o to určit,

²⁵ Sirovátka, O.: *Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*, str. 11.

²⁶ Tamtéž str. 77.

²⁷ Tamtéž str. 13.

²⁸ Viz Horálek, K.: *Slovanské pohádky*, str. 23.

jakými směry a způsoby se folklórní látky šířily a jak se při přechodu z jednoho prostředí do druhého proměňovaly (regionální nebo národní verze, tzv. oikotypy). Ústředním motivem celého jejich snažení bylo pak – alespoň z počátku – stanovení "prvotní formy" neboli "praformy" (*Urform, primary form*) každé jednotlivé folklórní skladby.

Pojem "praformy" označili později jiní badatelé jako čistou abstrakci či nedosažitelný cíl a stejně tak kriticky se postavili i k některým dalším tezím a vývodům finské školy.²⁹ Přesto byly zvláště její metodologické požadavky na výzkum všeobecně akceptovány a vedly k rozsáhlé činnosti sběratelské a katalogizační. Nutnost posílení mezinárodní spolupráce na tomto poli se roku 1907 odrazila v založení folkloristické společnosti "Folklore Fellows", jež si vzala svůj hlavní úkol: „*zpřístupnit folklórní materiál z různých zemí badatelům a uveřejňovat katalogy takovýchto sbírek*“ a „*podporovat vydávání vědecky hodnotných publikací folklórního materiálu v přístupném jazyce nebo s odkazy na tento jazyk.*“³⁰ Od roku 1910 tak začala v Helsinkách vycházet edice "Folklore Fellows Communications", v níž se jako třetí svazek objevil spis Antti Arneho – *Soupis pohádkových typů (Verzeichnis der Märchentypen)*.³¹ Aarne v něm na základě sbírky bratři Grimmů a rukopisných sbírek finských a dánských navrhl mezinárodní klasifikaci pohádek – rozdělil je na tři základní skupiny (pohádky o zvířatech, vlastní lidové pohádky a žertovné pohádky a anekdoty), dále na podskupiny a vyčlenil jednotlivé typy pohádkových vyprávění, jimž přidělil čísla při zachování mezer pro pozdější doplňování.³² Po Aarneho smrti se revize katalogu ujal Stith Thompson, jenž jej doplnil o nově nalezené typy a potřebné bibliografické odkazy a publikoval ho znovu v roce 1928 pod názvem *The Types of the Folktales*. V roce 1961 vydal Thompson další, rozsahem dvojnásobnou revizi soupisu, do níž opět zahrnul nově publikované pohádkové typy např. z katalogů národních, aniž by však, jak sám upozorňuje, obsáhl vyprávění z celého světa.³³

---

²⁹ „*Přecenění činitelů jazykových a etnických při migraci proti faktorům historickým, společenským a kulturním, přílišné zdůraznění ústního a "vlnovitého" šíření folklóru proti migracím literárním a "skokem" a obzvláště na jednostranné analýzy dějových schémat, holých látek a motivů, z nichž se vytrácí život a umělecká platnost.*“ (Sirovátka, Oldřich: *Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*. str. 11-12).

³⁰ Aarne, A. ; Thompson, S.: *The Types of Folk-tale. A classification and Bibliography*, Helsinky, 1928, str. 7-8.

³¹ Aarne, A.: *Verzeichnis der Märchentypen*. (FF Communications ; No. 3.) Helsinky, 1910.

³² Aarne doslova mluví o společném systému klasifikace, vyhovujícím požadavkům různých krajin, ale jeho primárním cílem byl sestavení praktického nástroje k rozvoji bádání.

³³ "*Přesněji řečeno by se tato práce měla jmenovat 'Typy lidových pohádek Evropy, západní Asie a zemí obývaných těmito těmito lidmi'.*" (Strictly then, this work might be called 'The Types of the Folk-tale of Europe, West Asia, and the Lands Settled by These People'.) (Aarne, A. ; Thompson, S.: *The Types of the Folktale : A Classification and Bibliography*. 2nd revision, Helsinky, 1961, str. 7).

1.7 Aarneho klasifikace a pojem pohádkový typ

V pojetí finské školy jsou jednotlivé pohádkové látky, osnovy neboli syžety označeny jako pohádkový typ. Konkrétní typ představuje společné jádro mnoha existujících variant jednoho příběhu, abstrahovanou formu pohádky, do níž lze shrnout jednotlivé její obměny.³⁴ V Aarne-Thompsonově katalogu se pohádkový typ dále dělí na epizody a motivy.³⁵ Velká část zvířecích a humoristických se skládá třeba jen z jediného motivu, zatímco např. kouzelné pohádky obsahují epizody a hlavně motivů vícero.³⁶

Aarne-Thompsonův soupis (dále jen ATh) se stal nepostradatelnou bibliografickou příručkou, avšak jako nástroj vědecké klasifikace byl často kritizován. K nejvážnějším námitkám patřilo, že třídící hledisko katalogu není zcela jednotné, že neexistuje jednoznačná hranice mezi variantou a novým typem, případně podtypem a také to, že soupis vychází převážně z vypravěčské tradice území osídleného Evropy, tudíž v něm zastoupené žánry (podskupiny pohádek) nelze považovat za relevantní pro jakoukoli kulturní oblast.³⁷ Podstata problému spočívá v tom, že katalog pohádkových syžetů v podstatě přebíral exaktní přístup členění používaného v přírodních vědách, aniž by ale mohl dostát skutečně přesné diferenciaci obdobné té biologické.³⁸ Autoři katalogu si těchto nedůsledností byli vědomi a kritiku částečně odvraceli poukazem na jeho praktické využití. Problémová klasifikace tak byla vesměs akceptována a převážná většina národních katalogů pohádek vychází z číslování typů tak, jak jsou zachyceny v soupise ATh.³⁹

Uznávaná jednotná klasifikace dala vzniknout celé řadě monografií, které se zabývají desítkami až stovkami zachycených variant jednoho pohádkového typu, avšak původní otázky finské školy o místě původu syžetů a směrech jejich šíření nebyly zdaleka vždy uspokojivě zodpovězeny. Díky historicko-geografické metodě však bezpochyby došlo k zpřesnění

---

³⁴ Karel Horálek srovnává pohádkový typ s různými překlady jednoho textu. „V obou případech se invariantní základ různým způsobem obměňuje; meze této variantnosti jsou přitom neurčité a zároveň proměnlivé. Překladovou složku světové literatury přitom netvoří jen překlady, vyhovující určitým ustáleným konvencím, ale také různé parafráze, travestie, po případě i tzv. ohlasy.“ (Horálek, K.: *Folklór a světová literatura*, Praha, 1979, str. 9.)

³⁵ Často je uváděna Thompsonova definice: „Motiv je nejmenší element v příběhu mající sílu přetrvat v tradici.“ (Thompson, S.: *The Folktale*, Berkeley, 1977, str. 415).

³⁶ Například v případě pohádky *O popelce* (AT 510 A) je scéna setkání s princem na zámku epizodou, Popelčin ztracený střevec motivem a pohádka *O princezně s oslí kůží* pohádkovým podtypem (AT 510 B).

³⁷ Jeden pohádkový typ může při přechodu z jednoho etnika do druhého změnit žánr, ke kterému patřil. Kultury vzdálenější evropským mohou mít své vlastní rozdělené žánry, které s těmi evropskými nemusí být zaměnitelné

³⁸ Zjednodušeně řečeno botanický atlas nám poskytuje jednoznačný klíč k určení všech druhů, podtříd, konkrétních rostlin i jejich částí. Jiné je to ale u pohádek, u nichž jednotlivé syžety mohou do sebe "prorůstat" natolik, že jejich striktní rozdělení vlastně neodpovídá realitě.

³⁹ Na Aarneho práci navazovala řada katalogů pohádek národních (např. ruský od Andrejeva ad.).

pohádkoslovného bádání – bylo určeno několik kulturních center, odkud se pohádky šířily⁴⁰ a ohraničeny oblastí, které vykazují v pohádkové tradici podobnost i ty, které od nich stojí izolovaně.⁴¹

V roce 2004 vydal další, tentokrát značně přepracovanou revizi ATh katalogu pracovník göttingenského institutu "Enzyklopädie des Märchens" Hans-Jörg Uther.⁴² Uther v úvodu hovoří o změně paradigmatu, ke kterému došlo v rámci historicko-porovnávacího výzkumu pohádkosloví a vnáší do katalogu zásadní změny.⁴³ Požaduje diferencovanější zkoumání a zohledňování písemných pramenů, jejichž úloha se v předchozích soupisech ATh dle jeho názoru podceňovala. Konceptuálně chápe „*pohádkový typ jako přizpůsobivý a proměnlivý, nikoliv jako konstantní měrnou jednotku nebo způsob jak referovat o mrtvém materiálu minulosti*“⁴⁴ a proto uvádí ve vhodných případech nejčastější kombinace s typy jinými. Kromě několika dalších dílčích úprav a přidání asi 250 nových typů přistoupil Uther ke dvěma výrazným zásahům do původního ATh katalogu. Jednak z něj vyřadil mnoho typů, které považoval za nedostatečně doložené či popsané, anebo zachycené jen u jednoho etnika a pak také sloučil velké množství typů, které pokládal za duplicitní, s jinými. Ačkoli se Uther ve své práci snažil zohlednit kritiku, již se dostalo jeho předchůdcům, sám se také dočkal závažných výtek. Mezi asi nejvažnější patří ta, že důsledkem jeho hlubší reorganizace je porušení kontinuity s předešlými soupisy ATh a oba katalogy by tak zřejmě neměly být používány společně, aby se zabránilo možným zmatkům a záměnám.⁴⁵

1.8 Ekologie folklóru

Reakcí na přílišné zdůrazňování textového přístupu ve folkloristickém bádání v průběhu 20. stol. byla jiná metoda, která svoji pozornost naopak soustředila na nositele a příjemce folklóru a rovněž na prostředí, situace a podmínky, v němž žije. Sociologické postupy se uplatňují při tzv. ekologické neboli biologické metodě zkoumání folklóru.

---

⁴⁰ Šmahelová, Hana: *Návraty a proměny*, str. 30.

⁴¹ Heda Jason považuje Dálný východ a Indočinu za oblastí, jejichž pohádková tradice by neměla být pojímána do ATh katalogu, nýbrž by pro ně měl být vytvořen systém vlastní, odlišný od Euro-Afro-Asijského okruhu (srovnej Jason, H.: *Motif, type and genre : a manual for compilation of indices & a bibliography of indices and indexing*, Helsinky, 2000, str. 48).

⁴² Uther, H.-J.: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Vol 1-3., Helsinky, 2004.

⁴³ Uther, H.-J.: *The Types of International Folktales*, Vol. 1., str. 7-8.

⁴⁴ Uther, H.-J.: *The Types of International Folktales*, Vol. 1., str. 8.

⁴⁵ Srovnej recenzi na Utherův soupis Jason, H., in *Fabula*; 2006; 47, 1/2; Academic Research Library).

Kusé informace o jednotlivých interpretech uvádějí už někteří z prvních sběratelů pohádek, avšak systematictější pozornosti se vypravěčům dostalo nejprve od ruských badatelů.⁴⁶ Pohádka nemívá pevnou, stabilní formu, je velmi proměnlivá a přizpůsobivá, takže více než kterýkoli jiný žánr lidové slovesnosti dává vyniknout umění vypravěčské improvizace. Výjimečný interpret dodá příběhu originalitu své osobnosti, ale pamatujme, že pohádky povídali *"...většinou vypravěči příležitostní a průměrní. Ti všichni hráli v lidové tradici určitou úlohu. Někdy uchovali ve své paměti látku, která v pozdějším tradování rozkvetla do živého vyprávění – když se ji zmocnil jiný vynikající vypravěč a dal ji znovu vypravěčský lesk a účin."*⁴⁷

Je řada rozdílů mezi jednotlivými vypravěči, z nichž mezi nejpodstatnější patří ten, zda své pohádky reprodukuje mechanicky ve stejném znění, jak se je kdysi naučili, anebo si naopak libují ve stálých tvořivých úpravách a obměnách. Vypravěči se také liší svým repertoárem a upřednostňováním toho kterého druhu povídání, do něhož pak promítají i své názorové a citové postoje – najdou se mezi nimi zrovna tak humoristé jako ti, co hýří lascivními příběhy. Dalším rozdílem ve způsobu vyprávění bývá různá míra zapojení dramatických prostředků jako jsou mimika, gesta, modulace hlasu a podobně.

Vyprávění je nutno chápat jako interaktivní děj, v němž *"vypravěč bere ohled na posluchače a nechává se ovlivnit jejich odezvou"*⁴⁸ Podle reakce posluchačů může vypravěč příběh buď zkrátit, anebo prodloužit; v závislosti na skladbě publika zase volí jeho vhodnou formu a obsah. Jistě přitom záleží i na okolnostech vyprávění, které folkloristé označují pojmem vypravěčské příležitosti.

Kupříkladu společenský a kulturní život na české vesnici v 19. stol. se do velké míry odvíjel od hromadného besedování, jež mělo pro členy rodiny, sousedy či členy obce významnou integrační funkci. Příležitostí k sousedskému potlachu se našlo více, ale typickým příkladem byly dlouhé zimní besedy, které se spojovaly s rozličnou domácí prací. *"Loupala se kukuřice, vyklepával se mák, vyšívalo se a paličkovalo, dělaly se metly, ..."*⁴⁹ ale nejvíce se předlo a později (po zmizení přástek) dralo peří. V zimě se besedovalo skoro každý den po několik dlouhých hodin a vcelku pochopitelně se přitom *"... uplatnily všechny druhy*

---

⁴⁶ První monografií o vypravěči se stala kniha M. K. Azadovského *Eine sibirische Märchenzählerin*, vydaná v Helsinkách roku 1926.

⁴⁷ Sirovátka, O.: *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 67.

⁴⁸ Tamtéž str. 71.

⁴⁹ Tamtéž str. 72.

vyprávění – od běžného hovoru, skutečných veselých i smutných příhod ze života vesnice, od humorek a anekdot až po pověsti a pohádky.⁵⁰

Pohádky však nežily jen na vesnici mezi lidem. Jejich profesionální vypravěči jsou až do konce 18 stol. doloženi např. na dvoře ruského panovníka a aristokratů, kde dokonce existovaly jakési vypravěčské školy.⁵¹ Vyprávění pohádek sloužilo jako zdroj zábavy a poučení širokým vrstvám společnosti. Pěstovaly se hojně tam, kde si lidé chtěli zkrátit dlouhou chvíli, běžně například v kasárnách a žalářích.⁵²

Mezi vypravěči pohádek hráli zvláštní úlohu »lidé znalí světa« – ti, kteří jej kus prošli a na svých cestách měli možnost vyslechnout příběhy cizí i zprostředkovat druhým ty »vlastní«. Ve starověku to byly zejména kupci, poutníci a vojáci, od středověku pak přibyli mniši, studenti, kočovní tovaryši a řemeslníci, námořníci a mnozí další. Obratný vypravěč býval všude vítaným hostem, čehož někteří z pocestných využívali tak, že se snažili zapůsobit či odvděčit svému hostiteli právě vyprávěním nějakého zajímavého příběhu.

Po dlouhé věky byla vyprávění (a mezi nimi i ta pohádková) běžnou součástí lidského života. *"Pohádky zmizely z živého lidového podání nejen proto, že je vytlačil moderní styl života, knížky i pohádka tištěná, rozhlasová, filmová a televizní, nýbrž také proto, že z lidového života vymizely vhodné příležitosti, při kterých se dlouhé kouzelné pohádky vykládaly."*⁵³

1.9 Cenzura folklóru

Jisté druhy cenzury nebo redukce některých prvků ve vyprávění mohou být přítomny už v procesu ústního předávání folklóru. Například pokud se vypravěči bude zdát jeho povídka pro děti nevhodná, buď si ji přizpůsobí, anebo jim ji nepoví vůbec. V momentě, kdy si pohádku zapíše sběratel a chystá se ji publikovat, sáhne i on k úpravám, při nichž se může řídit svým vkusem, odporem, anebo zadanou koncepcí, s níž k vydání textů přistupoval. Opět to byly zvláště ohledy na dětského čtenáře, které nejčastěji ovlivnily tištěné soubory lidových pohádek, ale nejen ony.

Doba, kdy se pohádky a folklór začínaly zaznamenávat, byla všeobecně věkem poměrně prudérním a badatelé 19. století, ani ti pozdější neviděli většinou rozpor v tom, když se pokoušeli o uchování mizející lidové tradice, v níž ponechávali bez většího povšimnutí to, co

⁵⁰ Sirovátka, O.: *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 73.

⁵¹ Polívka, J.: *Slovanské pohádky. I: Úvod. Východoslovanské pohádky*, Praha, 1932, str. 9.

⁵² Tamtéž str. 13.

⁵³ Sirovátka, O.: *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 73.

jim přišlo vulgární. Někdy mohlo jít o jednu amorální epizodu, jindy o lidovou povídku s nezvykle krutým dějem či nechutnými detaily, ale nejčastěji se eliminovaly všechny příběhy s nápadnými motivy sexuálními.⁵⁴ Velký vliv sehrála pochopitelně i oficiální cenzura státní, která by v řadě zemí 19., ale i 20. stol. tak jako tak zabránila vytištění textů lidové slovesnosti s domněle závadným obsahem, ale přetrvávající tendence přehlížet či přímo očišťovat folklór od jeho rysů sexuálních či vulgárních jsou patrné i u některých renomovaných badatelů pozdějších.⁵⁵

Náš obrázek o lidové vypravěčské tradici je tak kvůli dlouhodobému působení různých druhů cenzury poněkud neúplný a zkreslený, ale není nutné to přeceňovat, pokud jsme si toho vědomi. Tento problém zde zmiňuji proto, abych ukázal, jaký vliv může mít určitá předpojatost na nejen omezenější výběr a výslednou podobu lidových pohádek v knihách, ale i na to, jak je potom tento materiál interpretován. Folklór byl nezřídka účelově měněn tak, aby *»lépe«* působil a mohl být *»správně vykládán«*. Lidové příběhy byly v minulosti opakovaně různou měrou ideologizovány – k obrazu svému si jej přetvářeli různá náboženství, romantici i komunistická věda.⁵⁶

---

⁵⁴ Dokladů o tom, že to tak skutečně bylo, je celé řada přímo od těch, co pohádkové výbory sestavovali. Není žádnou vzácností dočíst se v předmluvě nějakého pohádkového sborníku něco v tom smyslu, že sběratel zapsal i několik obhroublých příběhů, které se nehodí k publikování.

⁵⁵ Ještě v druhé revizi ATH katalogu, která vyšla v r. 1961, je několik málo pohádkových typů, jejichž děj je charakterizován pouze jedním slovem – "obscénní".

⁵⁶ „*Při vší poutavosti syžetu lidové pohádky se někdy stává, že ideová náplň některých obrazů nebo syžetových postupů, stejně jako jejich etický význam a estetické vyznění, neodpovídá představám, ideologii, etickým normám a estetickým potřebám sovětského čtenáře. Tehdy se sahá k autorskému přepracování lidového syžetu z pozic našeho dneška, z pozic naší ideologie. V takovém případě se originál podstatně přepracovává nikoli z hlediska formy, ale z hlediska revize obsahu, revize ideové náplně.*“ (Nagiškin, D.: *O Pohádce*, Praha, 1953, str. 251.)

2. Mongolské prostředí

2.1 Mongolský folklór

Folklór bývá označován jako jedna z nejstarobylejších částí mongolského kulturního dědictví. Potvrzení toho najdeme už v nejstarších literárních památkách jako je Tajná kronika Mongolů, kde se vedle líčení historických událostí objevují i některé žánry ústní lidové slovesnosti – legendy (*домог*), oslavné básně (*магтаал*), pořekadla a moudrá rčení (*зүйр үгээн үг*), poučení (*сургаал*), různé druhy písní a další. To, že se nám mnoho mongolských středověkých literárních děl a textů nedochovalo, může sloužit jako další podpůrný argument, že se nomádská kultura Mongolů v mnoha ohledech odvíjela především od ústního podání.

Obživa mongolských kočovníků byla vždy těsně spjata se starostí o dobytek, což jim, jakkoli jde o činnost náročnou a vyčerpávající, dávalo velký prostor k realizaci a uplatnění všech druhů folklórních skladeb. Jinak řečeno, vypravěčské příležitosti, o nichž byla řeč v předchozí kapitole, se v každodenním životě pastevce kočovníka vyskytovaly v hojné míře a částečně to platí i dodnes. Kruté mrazy, panující zde v zimním období, omezují práci venku na nezbytné minimum a život celé rodiny se tak ještě více přesouvá mezi stěny jurty, kde volný čas mimo jiné zaplňují hovory a vyprávění.

Některé druhy mongolského folklóru jsou navíc spojeny s řadou běžných i výjimečných životních událostí, kde plní ryze praktickou funkci, jež souvisí s vírou v magickou moc vyřčeného slova. K takovým žánrům patří např. zaklínadla (*дом шивилэг*), proklínání, (*хараал зүхэл*), blahopřání (*ерөөл*), chvalozpěvy (*магтаал*), verše pronášené při rituálním rozstříkávání mléka či vodky (*сацал мялаалгын үг*) a některé další. K rituálním účelům vlastně sloužily také přednesy eposů (*тууль*). Předpokladem toho, aby byl takový účel splněn, je ale zachování přesné doslovné podoby zaklínadla i celého eposu. Ze svojí podstaty mají ustálenou podobu také přísloví a pořekadla, oproti tomu jiné žánry mongolského folklóru se vyznačují naopak velkou mírou improvizace (např. blahopřání, chvalozpěvy a pohádky).

2.2 Dělení mongolského folklóru

Asi nejnapadnějším formálním rozlišovacím znakem mezi žánry mongolského folklóru je to, zda mají veršovanou⁵⁷ nebo prozaickou podobu. Toto kritérium zvolili jako hlavní folkloristé S. Dulam a G. Nandinbilig ve své nedávno vydané knize o teorii mongolské lidové slovesnosti.⁵⁸

Ruští badatelé, kteří stáli u počátku zkoumání nejen ústní lidové slovesnosti Mongolů, ale i mongolistiky jako oboru, rozdělují tradičně mongolský folklór přibližně takto:⁵⁹

1) velké poetické žánry: eposy (*тууль*)

2) malé poetické žánry: chvalozpěvy (*магтаал*), blahopřání (*ерөөл*), ponaučení (*сургаал*), písně (*дуу*) atd.

3) prozaické žánry: legendy a mýty (*эртний домог*), pověsti (*түүх домог*), pohádky (*үлгэр*), povídky ze života (*хууч яриа*), humorky (*явган шог*) ap.

4) aforistické žánry: triády (*ертөнцийн гурав*), rčení a přísloví (*зүйр цэцэн үг*), hádanky (*оньсого таавар*)

5) pověrečné nebo náboženské verše: zaklínadla (*шивилэг*), proklínání (*хараал*), šamanská zařikávání (*бөө мөргөлийн яруу найраг*) atd.

2.3 Pohádka v mongolském folklóru

V dnešní chalchské mongolštině⁶⁰ se pohádka označuje slovem *үлгэр* (v mong. písmu *üliger*). Stejné slovo se používá též ve významu "vzor", "příklad", z čehož by se dalo odvodit, že vyprávění takovéto pohádky může posloužit jako vzor či návod k poučení. Ne však vždy ve smyslu příkladu správného chování, jako spíš ukázky toho, jak to taky na světě chodí, protože vyznění některých (a to nejen) mongolských pohádek nebývá spojené s morálně jednoznačně kladným hodnocením.

Zajímavé je, že u dalších mongolských etnik se pro pohádku používají jiné výrazy a zároveň se místní variací slova *үлгэр* označují odlišné folklorní žánry (u Burjatů se tak pojmenovávají eposy a u Kalmyků a Mongolů z Vnitřního Mongolska zase přísloví). Základní

⁵⁷ Mongolský rým je tvořen především aliterací, která se uplatňuje u větší části žánrů mongolského folklóru a částečně dokonce i u skladeb jinak prozaických. Veršované folklorní skladby většího rozsahu bývají také zpravidla doprovázeny hrou na tradiční hudební nástroj.

⁵⁸ Дулам, С. ; Нандинбилиг, Г.: *Монгол аман зохиолын онол I. (Аман яруу найраг)*, УБ, 2007, str. 65.

⁵⁹ Кульганек, И.В.: *Каталог монгольязычных фольклорных материалов архива востоковедения при СПбФ ИВ РАН*, Санкт-Петербург, 2000, str. 16. I z tohoto dělení je zřejmé, že poetické žánry mají v mongolském folkloru převahu – kromě třetí skupiny se všechny ostatní žánry zpravidla vyskytují ve veršované formě.

⁶⁰ Chalchština byla historicky dialektem, jímž se hovořilo pouze ve středním Mongolsku. Později se vyvinula ve spisovnou normu jazyka, jímž se hovoří na území dnešní Mongolské republiky.

význam slovního kořene *γли-* je přítom ve všech mongolských jazycích obdobný – "dělat příměr", "přípodobňovat". Pro lepší představu přepisuji tabulku z knihy Š. Gaadamby a Ch. Sampildendeva o mongolské ústní lidové slovesnosti, přičemž jsem v posledním sloupci nahradil ruštinu češtinou:⁶¹

	Chalchové	Burjati	Kalmyci	Jižní Mongolové	český ekvivalent
1	тууль	ҮЛГЭРНҮҮД	ут тууль		eposy
2	үлгэр	ОНТОХОНУУД	туульс	ут туульмуд	pohádky
3	оньсого	таабари	ТЭЭЛВРТЭ ТУУЛЬС	тул муд	hádanky
4	зүйр цэцэн үг	ҮЛГЭРНҮҮД ОНЬНОН ба хошоо үгэ	үлгүрмүд	үлгүр үгэс	moudrá rčení

Odpovídající názvovou rozkolísanost v označování pohádek lze ostatně najít i v češtině a dalších slovanských jazycích.⁶² Ve staročeštině pojem *pohádka* vyjadřoval hádanku, záhadu či spor. Archaický termín *bajka* se významově zúžil na příběhy o zvířatech a obrozenecký termín *báchorka* se neujal. Současný význam slova pohádka se vyvinul z polského *gadać*, což značí vyprávět, mluvit, tlachat.⁶³

Nejednost v názvosloví můžeme přičíst tomu, že jednotlivé žánry folklóru v minulosti více splývaly a zpřesňující pojmy se utvářely až později. Koneckonců také vědecká bádání nad lidovou slovesností dosvědčují, že stanovit přesné hranice mezi jednotlivými žánry je úkol poměrně svízelný.

2.4 Mezinárodní výzkum mongolského folklóru

V mongolské kultuře hrála orální tradice významnou úlohu, takže i počátky mongolistiky jako vědního oboru jsou mimo jiné spjaty se sběrem a výzkumem folklóru.

⁶¹ Гаадамба, Ш., Сампилдэндэв, Х.: *Монгол ардын аман зохиол*, Улаанбаатар, 1988, str. 36.

⁶² Srovnání slovanských ekvivalentních termínů pro pohádku viz Polívka, J.: *Slovanské pohádky I.* str. 1-5.

⁶³ Mocná, D., Peterka, J. (a kol.): *Encyklopedie literárních žánrů*. str. 472.

Пřeklad částí kalmyckého folklóru pořídil už na začátku 19 stol. německý cestovatel B. Bergman,⁶⁴ ale další bádání a publikování mongolského folklóru se uskutečnilo zejména v Rusku. Ačkoli některé žánry lidové slovesnosti jsou specifické pro určité mongolské národnosti a u jiných se vyskytují jen omezeně⁶⁵, pohádka, tak jako prakticky kdekoli jinde na světě, patří k těm vůbec nejrozšířenějším. Pohádky byly pravidelně zahrnovány do vydávaných chrestomatií lidových textů a některé se objevily i v cestopisech. Uvedu nyní několik významných autorů, kteří uveřejňovali knihy mongolských lidových pohádek, avšak asi polovina z těchto děl je natolik špatně dostupná, že jsem je já sám neměl příležitost vůbec vidět a cituji je tak ze tří sekundárních zdrojů.⁶⁶

K nejvýznamnějším postavám, které sbíraly a uveřejňovaly mongolské pohádky na přelomu 19. a 20. stol., patří ruský cestovatel G. N. Potanin,⁶⁷ mongolisté A. M. Pozdnejev,⁶⁸ N. B. Badmaev,⁶⁹ A. D. Rudnev,⁷⁰ a hrabě A. N. Benningsen.⁷¹ S publikováním mongolských pohádkových textů a jejich překladů od počátku 20. stol. začali i západní mongolisté: G. J. Ramstedt,⁷² N. N. Poppe⁷³ a A. Mostaert.⁷⁴

Některé mongolské pohádky otiskl burjatský učenec C. Žamcarano⁷⁵ a věnoval se jim částečně také významný ruský mongolista V. Vladimircov.⁷⁶ Pohádky menších mongolských

⁶⁴ Bergmann, B.: *Nomadische Streifereien unter den Kalmüken*, Bd I-IV, Riga, 1804-1805.

⁶⁵ Např. epos byl nejvíce rozšířen mezi západními mongolskými kmeny, Kalmyky a Burjaty.

⁶⁶ Jsou to tyto tři bibliografie: 1) Владимирцов, Б.Я.: Библиография монгольской сказки In: Владимирцов, Б.Я.: *Работы по литературе монгольских народов*, Москва, 2003, str. 29-34.

2) Сампилдэндэв, Х. ; Өлзийбаяр, Д.: *Монгол хэл, утга зохиол, аман зохиол нам зүй*, УБ., 1982, str. 80-99.

3) Дулам, С. ; Нандинбилиг, Г.: *Монгол аман зохиолын онол I. (Аман яруу найраг)*, УБ., 2007, str. 67-78.

⁶⁷ Потанин Г.Н.: *Очерки Северо-западной Монголии*, Вып. I-IV, Материалы этнографические, СПб., 1881-3.

Потанин Г.Н.: *Тангутско-тибетская окраина Китая и Центральная Монголия*, Т.1-2, СПб., 1893.

Потанин Г.Н.: *Монгольские сказки и предания*, Семипалатинск, 1919.

⁶⁸ Позднеев А.М.: *Калмыцкие народные сказки, собранные в калмыцких степях Астраханской губернии и изданные в подлинном калмыцком тексте*, СПб., 1892.

Позднеев, А.М.: *Калмыцкие народные сказки*, СПб., 1892.

Калмыцкая хрестоматия для чтения в старших классах калмыцких народных школ. Сост. А. М. Позднеевым, СПб., 1907.

⁶⁹ Бадмаев, Н. Б.: *Сборник калмыцких сказок*, Астрахань, 1899.

⁷⁰ Руднев А.Д.: *Хори бурятский говор (Опыт исследования тексты, перевод и примечания)*, Вып. 1-3., Петроград, 1913-14.

⁷¹ Беннингсен А.Н.: *Легенды и сказки Центральной Азии*, СПб., 1912.

⁷² Ramstedt, G. J.: *Kalmückische Sprachproben gesammelt und herausgegeben. Erster Teil : Kalmückische Märchen*, Helsinki, 1909-1919.

⁷³ Поппе, Н.: *Язык и колхозная поэзия бурят-монголов селенгийского аймака*, Ленинград, 1934.

Поппе, Н.: *Произведения народной сложности халха-монголов. Северо халхское наречие (Образцы народной словесности монголов)* Том 3., Ленинград, 1932.

Poppe, N.: *Mongolische Volksdichtung, Sprüche, Lieder, Märchen und Heldensagen*, Wiesbaden, 1955.

⁷⁴ Mostaert, A.: *Textes oraux Ordos*, Peking, 1937.

⁷⁵ Жамцарано, Ц.Ж.: *Материалы к изучению устной литературы монгольских племен*, Т. XVII., СПб., 1906.

Образцы монгольской народной литературы. Вып.1, Халхаское наречие. Ред. Ц. Ж. Жамцарано ; А. Д. Руднев, СПб., 1908.

etnik zachytili jinak spíše lingvisticky zaměření badatelé G. D. Sanžejev⁷⁷ a hlavně Ch. B. Todajeva.⁷⁸ Z mnoha dalších, kteří zapisovali, překládali a publikovali mongolské pohádky, stojí určitě za zmínku W. Heissig,⁷⁹ D. Schröder,⁸⁰ G. Michajlov⁸¹ a E. Taube. Ve druhé polovině 20. stol. vycházelo v překladech mnoho dalších sbírek pohádek mongolských, burjatských a kalmyckých – některé jako adaptace pro dětského čtenáře, ale řada jiných jako věrné úpravy zapsaného folklórního textu.

Badatelé nad mongolským folklórem však věnovali své úsilí především studiu poměrně rozsáhlého fondu mongolských eposů⁸² a ostatní žánry včetně lidových pohádek stály a stojí i dodnes poněkud stranou jejich hlavního zájmu. Ačkoli bylo během dvou století sesbíráno a uveřejněno velké množství pohádkových skladeb, vědeckých prací, které by tohoto materiálu využily a komplexně ho zhodnotily, není právě mnoho. Je skutečně jen málo knih, které by se po teoretické stránce věnovaly výlučně mongolské lidové pohádce. Mezi mně známé výjimky patří práce E. B. Barannikovové,⁸³ S. S. Bardachanovové,⁸⁴ M. E. Džimgirova,⁸⁵ P. Chorloo⁸⁶ a L. Lörincze.⁸⁷

2.5 Sběr a vydávání mongolských lidových pohádek v Mongolské republice

U zrodu folkloristiky na území dnešního Mongolské republiky stáli učenci B. Rinčen, C. Damdinsüren a B. Sodnom.⁸⁸ Akademik Rinčen během několika desetiletí počátku 20. stol. postupně sesbíral nejrůznější folklórní materiál, který později vyšel v Německu v pěti

---

⁷⁶ Владимирцов, В.: *Образцы монгольской народной словесности. (С.-З. Монголия)*, Ленинград, 1926.

⁷⁷ Санжеев, Г. Д.: *Дархатский говор и фольклор*, Ленинград, 1931.

⁷⁸ Тодаева, Х. Б.: *Монгольские языки и диалекты Китая*, Москва, 1960.

Тодаева, Х. Б.: *Дунсянский язык*, Москва, 1961.

Тодаева, Х. Б.: *Баоанский язык*, Москва, 1964.

Тодаева, Х. Б.: *Монгорский язык*, Москва, 1961.

Тодаева, Х. Б.: *Язык Монголов внутренней Монголии. Материалы и словарь*, Москва, 1981.

Тодаева, Х. Б.: *Дагурский язык*, Москва, 1986.

⁷⁹ Heissig, W.: *Mongolische Volksmärchen*, Düsseldorf – Köln, 1963.

Heissig, W.: *Tsakhharische Märchen*, Wiesbaden, 1985.

⁸⁰ Schröder, D.: *Aus der Volksdichtung der Monguor*, 1 Teil, Wiesbaden, 1959.

⁸¹ Михайлов, Г. И.: *Монгольские сказки*, Москва, 1962.

⁸² Mongolské eposy či jejich části žily ve vypravěčské tradici ještě v polovině 20. stol. Marta Kiripolská prý potkal „posledního“ z vypravěče eposu na území Mongolské republiky někdy na konci let osmdesátých.

⁸³ Баранникова, Е. В.: *Бурятские сатирические сказки*, Улан-Удэ, 1963.

Баранникова, Е. В.: *Бурятские волшебные-фантастические сказки*, Новосибирск, 1976.

⁸⁴ Бардаханова, С. С.: *Бурятские сказки о животных*, Улан-Удэ, 1974.

⁸⁵ Джимгиров М. Э.: *О калмыцких народных сказках*, Элиста, 1970.

⁸⁶ Хорлоо П.: *Монгол ардын явган үлгэр*, Улаанбаатар, 1960.

⁸⁷ Lörincz, L.: *Mongolische Märchentypen*, Budapest, 1973.

⁸⁸ Дулам, С. ; Нандинбилиг, Г.: *Монгол аман зохиолын онол I. (Аман яруу найраг)*, Улаанбаатар, 2007.

svazcích.⁸⁹ V roce 1921 byla v Ulánbátaru založena první vědecká instituce – Literární akademie věd (*Судар бичгийн хүрээлэн*), předchůdce současné Akademie věd (*Шинжлэх ухааны хүрээлэн*) a její součásti – Ústavu jazyka a literatury AV (*ШУ-ы Хэл зохиолын хүрээлэн*). Akademie začala vydávat časopis *Šine toli* (v mong. písmu), v němž byly uveřejňovány články o folklóru, ale také třeba ukázky lidových pohádek. V prvních desetiletích 20. stol., po vzniku samostatného Mongolska a taktéž po komunistické revoluci vedla snaha zlepšit celkovou gramotnost lidí k zakládání škol a produkování potřebných učebnic. V čítankách literatury nechyběl samozřejmě výběr z mongolského folklóru i některých pohádek.

Se sběrem ústní lidové slovesnosti se v Mongolsku programově a cílevědomě začíná až od třicátých let 20. stol. Od této doby pracovníci Ústavu jazyka a literatury pravidelně vyjížděli na mongolský venkov, aby zapisovali různé folklórní skladby a děje se tak stále i v současnosti. V roce 2004 připravila A. Alimaa k vydání soupis mongolských folklórních rukopisů a textů ve sbírce Ústavu jazyka a literatury AV, který shrnuje výsledky mongolských vědeckých expedic zhruba za poslední půlstoletí.⁹⁰ Jde vlastně o katalog, který obsahuje signaturu jednotlivého textového materiálu se záznamem kdy, kde, od koho a kým byl pořízen. K soupisu je připojen abecední rejstřík, v němž se dopočítáme 1352 různě pojmenovaných pohádek. Ve skutečnosti zahrnuje textů daleko víc, protože se jich spousta skrývá pod jedním jménem. Rozdílných pohádkových syžetů bychom však po seznámení se s kompletním fondem našli skoro určitě méně, než je uvedené číslo, protože pro varianty jednoho pohádkového typu není často ad hoc přidáný název téměř nijak určující. Ze soupisu vyplývá zajímavý fakt, že zdaleka nejvíce textového materiálu zapsal a shromáždil jediný člověk – folklorista B. Katuu. Společně s tímto katalogem vypracovala Alimaa ještě obdobný soupis fondu zvukových nahrávek mongolského folklóru. Najdeme v něm 514 magnetofonových záznamů pohádek.⁹¹

Od let čtyřicátých vycházely tiskem první knižní výběry z mongolského folklóru, které zpravidla obsahovaly několik pohádkových čísel. Přehled těch nejdůležitějších titulů obsahujících pohádky včetně jmen těch, kdo je uspořádali, uvádím v závěrečné bibliografii.

⁸⁹ Rintchen, B.: *Folklore Mongol I-V.*, (Asiatische forschungen. Bd. 7, 11, 12, 15, 30) Wiesbaden, Harrassowitz, 1960-72. (čtvrtý svazek obsahuje pohádky).

⁹⁰ Алимаа, Аюушяав ; Катuu, Балчиг (а кол.) *Монгол аман зохиол, нутгийн аялгууны хөмрөгийн бүртгэл : Гар бичмэл хэрэглэдэхүүн*, 1-р боть, Улаанбаатар, 2004.

⁹¹ Алимаа, Аюушяав. *Монгол аман зохиол, нутгийн аялгууны хөмрөгийн бүртгэл : Соронзон бичлэгийн хэрэглэдэхүүн*, 2-р боть, Улаанбаатар, 2004.

Zde připomenu pouze dva knižní výběry lidových pohádek, které mezi ostatními⁹² vynikají tím, že jsou v nich k jednotlivým pohádkovým číslům připojeny komentáře, které přesně odkazují na původ každého textu a někdy též uvádí jeho případné varianty. Známa čítanka mongolského folklóru Š. Gaadamby a D. Cerensodnoma⁹³ a Cerensodnomovo vydání mongolských lidových pohádek⁹⁴ tak poskytuje možnost alespoň základního srovnání, zatímco u jiných výborů pohádek bývá v tom lepším případě připojen pouze zdroj, doba a místo zápisu vyprávění.

Dosti často se v novějších pohádkových titulech setkáme s přetištěním textů již jednou vydaných a v některých případech i s jejich větší či menší úpravou. Od poloviny devadesátých let 20. stol. byl státem již neřízený knižní trh zaplaven do té doby nevídaným množstvím knih lidových pohádek. Prakticky všechny čerpají výhradně z pohádkových výborů starších a představují tak pokaždé jen trochu jinak sestavený výběr už dříve otištěného, aniž by však tento fakt výslovně přiznávaly.⁹⁵ Naštěstí jsou neznámé pohádky nebo nové varianty těch známých stále průběžně publikovány ve folklórní edici Ústavu jazyka a literatury AV MR.⁹⁶

2.6 Pohádkové látky v mongolské literatuře

V. Vladimircov píše o podložené domněnce,⁹⁷ že byl ve 13. stol. v době říše velkých mongolských chánů do mongolštiny přeložen sborník *Kalila a Dimna* – perská verze známého indického cyklu *Pañcatantra*, která pak byla rovněž předlohou pro všechny středověké překlady arabské a evropské. Tento mongolský překlad se však nedochoval a v nám známé mongolské literatuře až do 15. stol. nalezneme nanejvýš útržkovité pohádkové motivy. Konec 16. stol. je poznamenán masivním pronikáním tibetského buddhismu

---

⁹² V Bibliografii uvedené pohádkové knihy, jež vyšly v Mongolsku, jsem měl možnost vidět a držet v rukou všechny až na tyto dvě: 1) *Монгол ардын үлгэр*, (sest.) Надмид, Ж., УБ., 1957, 2) *Ардын үлгэрүүд*. Даланзагдэд, 1978.

⁹³ Гаадамба, Ш., Цэрэнсодном, Д.: *Монгол ардын аман зохиолын дээж бичиг*, Улаанбаатар, 1978.

⁹⁴ Цэрэнсодном, Д.: *Монгол ардын үлгэр*, Улаанбаатар, 1982.

⁹⁵ Tyto pohádkové knížky či malé brožurky jsou vydávány pro dětské čtenáře komerčními nakladatelstvími. Objeví-li v nich člověk případně nějakou neznámou pohádku, nikde se nedozví, zda vůbec a odkud byla převzata. Na druhou stranu pokud tyto údaje v takovýchto pohádkových knihách scházejí, je skoro jisté, že jde o texty přetiskované, eventuálně někým anonymně notně upravené.

⁹⁶ Edice *Монгол ардын аман зохиолын чуулган* existuje od roku 1982 a do dneška se v ní objevilo přes 30 titulů, z nichž každý mapoval některý z žánrů mongolského folklóru. V poslední době jsou jednotlivé svazky edice zaměřeny zvláště na ukázky vícero druhů lidové slovesnosti u jednoho konkrétního menšinového etnika na území Mongolské republiky (např. folklór Zachčínů, Torgútů a Dörvödů ap.)

⁹⁷ Владимирцов, Б.Я.: *Монгольский сборник рассказов из Pañcatantra*. In: Владимирцов, Б.Я.: *Работы по литературе монгольских народов*, Москва, 2003, str. 80-81.

na mongolské území a během 17. i 18. stol. je do mongolštiny přeloženo vsutku ohromující množství děl náboženské, ale i historické, epické a lidové literatury.

Je na místě upozornit, že jak pro starší dobu, tak pro orientální prostředí termíny "překlad" a "předělávka" do značné míry splývají a vyjadřují nanejvýš odlišnou míru mutací, k nimž zpravidla docházelo. To obzvláště platilo pro literaturu narativní, jejíž překladatelé si museli být dobře vědomi jejích lidových kořenů a přizpůsobovali tak cizí látku prostředí a zvykům národa svého.

Buddhismus, jenž vznikl v Indii, užíval různých lidově tradovaných látek k srozumitelnějšímu podání a výkladu i k snadnějšímu šíření svého učení, podobně jako křesťanským kazatelům sloužila ke stejným účelům již dříve zmíněná exempla. V obou případech šlo o didakticky traktovaná díla, která sledovala mravní ponaučení v souladu s vlastní náboženskou naukou. O kolik srozumitelnější a působivější musel být asi výklad náboženství, pokud se zakládal na již známé či osvědčené a oblíbené látce lidové? Mezi indickými vyprávěními o minulých životech Buddhy (*džátaky*) a jeho žáků (*avadány*), která byla zařazena do buddhistických kánonů, není nijak těžké rozpoznat lidové pohádky.

Přibližně od 17. stol. se na mongolské území hlavně tibetským prostřednictvím dostávají lidové povídky indického původu, jejichž překlady (či předělávky) jsou zahrnuty do mongolského buddhistického kánonu Gandžur.⁹⁸ Některé takové látky a díla jsou překládány i vícekrát různými autory a komentáře k náboženské literatuře patří k nejčastějšímu žánru, kde se s pohádkovými náměty setkáváme. Například v komentářích k naučnému veršovanému dílu zvanému *Карка прамени́те воды* (*Рашааны дуусал*), které jsou známé jako *Drahocenný klenot* (*Эрдэний Чимэг*)⁹⁹ a *Skvostný klenot* (*Чандмануй Чимэг*)¹⁰⁰, se vyskytují jednotlivé příběhy ze sborníku *Pañcatantra*. Džátaky se do mongolského Gandžuru dostaly jako *Бурханы цадигууд* a *avadány* například v *Oceánu příkladů* (*Үлгэрий далай*).¹⁰¹ Dalšími příklady jsou tři různá zpracování příběhů sdružených kolem postavy indického vládce Vikramáditi – *Бигармижид хааны намтар*, *Аржи Борж хааны намтар* a *Кэсэнэ хааны намтар* – známá také jako *Pohádky třiatvaceti dřevěných tužů* (*Гучин хоёр модон хүний үлгэр*) a různé verze již jednou vzpomínaných *Pohádek kouzelné mrtvolky* neboli *Шидэт хүүрийн үлгэр*.¹⁰²

⁹⁸ Překlad 108 svazků Ganžuru byl završen v roce 1629, avšak xylograficky vytištěn až v letech 1717-20.

⁹⁹ *Монгол уран зохиолын тойм* II., Дамдинсүрэн, Ц. ; Цэнд, Д. (ред.), УБ., 1976. str. 286.

¹⁰⁰ *Монгол уран зохиолын тойм* II., str. 281-3.

¹⁰¹ Překlad Damamúka nidána sútry.

¹⁰² O genezi tohoto významného pohádkového cyklu viz Raffaella Riva: *The Tales of the Bewitched Corpse : A Literary Journey from India to China*. in Cadonna, Alfredo (ed.): *India, Tibet, Chine. Genesis and aspects of traditional Narrative*, Firenze, 1999, str. 229-256.

2.7 Damdinsüren a pohádky v mongolské literatuře

Mongolské, respektive kalmycké, verze *Pohádek kouzelné mrtvolky* vzbudily v Evropě poloviny 19. stol. v souvislosti s tzv. indickou teorií Benfeyovou značnou pozornost a byly s odstupem několika málo let opakovaně překládány a komentovány.¹⁰³ Podobnému zájmu se u badatelů brzy dostalo také jednotlivým mongolským verzím *Pohádek třiadvaceti dřevěných mužů*,¹⁰⁴ mongolským zpracováním *Pañčatantry*¹⁰⁵ i některým dalším dílům mongolské překladové literatury. Nejvíce se studiu tohoto druhu narativní literatury a zvláště třem posledně jmenovaným souborům věnoval akademik Damdinsüren, který prováděl rozsáhlá porovnání všech jejich dostupných rukopisů a tištěných verzí mongolských i tibetských.¹⁰⁶

1) V případě komentářových děl, které do sebe pojaly několik příběhů z *Pañčatantry*, došel Damdinsüren k závěru, že jedna z mongolská verzí je umělecky zdařilá natolik, že vyniká nad ostatní mongolské i tibetské.

Texty *Pohádek třiadvaceti dřevěných mužů* i *Kouzelné mrtvolky* mají v tibetském a mongolském podání s indickými vzory¹⁰⁷ společný jen rámcový příběh, od něhož se jednotlivá vyprávění odvíjejí a také některé (spíše řídké) odkazy na indické reálie.

2) Počet nalezených rukopisů *Pohádek kouzelné mrtvolky* odpovídá velké popularitě této sbírky, která byla z tibetštiny do mongolštiny překládána opakovaně a různé rukopisy ji zachovaly v několika verzích s rozdílným počtem připojených příběhů – od 13 až do 35, ale nejčastěji s 26 pohádkami. Kromě rámcového příběhu a prvních 13 povídek, které byly převzaty z tibetského znění, přidávali autoři jednotlivých verzí další povídky různého původu. Vyskytuje se v nich pohádka *Býk a Lev* z *Pañčatantry* i jiné původem indické látky, také ale několik povídek, o nichž Damdinsüren soudí, že mohly být vytvořeny na mongolské půdě. Sbírkou *Pohádky kouzelné mrtvolky* zde byla natolik pozměněna a rozšířena, že ji Damdinsüren považuje za součást mongolské literatury.

¹⁰³ Голстунский, К.: *Убаши Хун-тайджийн түдэжи, народная калмыцкая поэма Джангара и Циддиты кюрийн тўли, издание на калмыцком языке*, СПб., 1864.

Гомбоев, Г.: *Шидди-кур, собрание монгольских сказок. Этнографический сборник*. 1864 Вып.6, s. 1-102.

Jülg, V.: *Kalmükische Märchen des Siddi-Kür, Kalmükischer Text mit deutscher Übersetzung*, Leipzig, 1866.

Kompletní bibliografii mongolské pohádky do r. 1912 lze najít v Владимирцов, Б.Я.: Библиография монгольской сказки In: Владимирцов, Б.Я.: *Работы по литературе монгольских народов*, Москва, 2003, str. 29-34.

¹⁰⁴ Гомбоев, Г.: *Арджи-Бурджи. Монгольская повесть Перевод з монгольского*, СПб., 1858.

Jülg, V.: *Mongolische Märchen als Probe der Gesamtausgabe von Ardschi Bordchi*, Innsbruck, 1868.

Z novější doby hlavně: Lohia, S.: *The Mongol tales of the 32 Wooden men*, Wiesbaden, 1968.

¹⁰⁵ Владимирцов Б.Я. *Монгольской сборник рассказов из Pañcātāntra*, (1. vyd.), Петербург, 1921.

¹⁰⁶ *Монгол уран зохиолын тойм II.*, str. 522-559.

¹⁰⁷ *Vétálapañčavimšati* neboli "*Pětadvacet příběhů větálových*" je sanskrtská předloha *Pohádek kouzelné mrtvolky* a sbírka *Simhásanadvátrimšiká* čili "*Dvaatřicet vyprávění trůnu*", též známá jako *Vikramačarita* čili "*Vikramova dobrodružství*" je sanskrtskou obdobou *Pohádek třiadvaceti dřevěných mužů*.

3) V případě *Pohádek třiatvaceti dřevěných mužů* existují tři různé mongolské knihy, z nichž jedna (*Кэсэнэ хааны намтар*) je údajně překladem z blíže neurčeného indického jazyka. Přesto všechny tři mongolské sbírky obsahují (až na jednu podobnou) jiné povídky, než obdobný sborník indický, ačkoli některé další v nich zastoupené příběhy indické kořeny zřejmě mají. Jediná známá tibetská verze tohoto souboru byla přeložena z mongolštiny a otázka původu řady příběhů zůstává otevřená. Dokud však není prokázán opak, je nutné je pokládat společně s Damdinsüren za díla mongolské literatury.

Sestavovatelé uvedených děl byli možná překladateli, ale zároveň natolik svobodně tvůrčími, že předlohy, z nichž vycházeli, běžně přizpůsobovali mongolskému prostředí a zvykům, leckdy též nahrazovali jeden příběh jiným a někdy se zřejmě chopili i některé domácí lidové látky, kterou zakomponovali do výsledného výtvoru. Damdinsüren si také všímá toho, že ačkoli je v těchto dílech patrný vliv náboženský, jde fakticky o výtvary lidové, které jsou místy dokonce nábožensky a sociálně kritické. Pozoruhodné je také to, že se v Mongolsku tato díla podle všeho dočkala větší oblíbenosti a rozšíření než v Tibetu, odkud sem převážně přišla. Je však možné, že je to způsobeno nedostatečnou znalostí folklórního materiálu tibetského a Damdinsüren proto vyzývá k jeho hlubšímu zkoumání.

Akademik Damdinsüren provedl také rozsáhlou a znamenitou srovnávací studii jedné pohádkové látky,¹⁰⁸ kterou našel v mongolském Gandžuru. Zohlednil při tom mezinárodní varianty této pohádky, sledoval její vývoj v mongolském folklóru i v písemných záznamech a došel k závěru, že tato látka má svůj nezávislý původ v Indii i Mongolsku.¹⁰⁹

2.8 Klasifikace a katalog mongolských pohádek

V odborné literatuře uváděná klasifikace mongolských pohádek se příliš neliší od klasifikací evropských, dokonce ani v tom ne, že existuje několik návrhů, které se od sebe vzájemně drobně odchyľují. Pro ilustraci uvedu rozdělení D. Cerendsodnoma, které použil pro svůj reprezentativní výbor mongolských lidových pohádek:¹¹⁰ 1) báje (*домог үлгэр*), 2) pohádky o zvířatech (*адгуусан амьтдын үлгэр*), 3) kouzelné pohádky a pohádky o hrdinech (*шидэт ба баатарлаг үлгэр*) a 4) pohádky ze života (*аж байдлын үлгэр*). Vidíme, že mezi mongolské pohádky bývají řazeny i báje, což je způsobeno tím, že v mnoha případech mohou

¹⁰⁸ *Маньбадра хааны тууж* neboli *Тэнгэрийн дагины үлгэр*.

¹⁰⁹ *Монгол уран зохиолын тойм II.*, str. 411-484.

¹¹⁰ Цэрэнсодном, Д.: *Монгол ардын үлгэр*, УБ, 1982.

mít k sobě skutečně hodně blízko, ale není to tak vždy.¹¹¹ V pohádkovém výboru, který sestavil U. Zagdsüren¹¹² je zastoupená i skupina pověstí (*домог түүхэн үлгэр*), které se jinak běžně od pohádek rozlišují jako samostatný žánr, ačkoli stojí opět poměrně dosti blízko sebe.

Po deseti letech studia a třídění mongolských pohádkových textů vydal v roce 1979 maďarský mongolista László Lőrincz katalog mongolských pohádkových typů.¹¹³ Pro svou práci Lőrincz použil 51 knižních výborů mongolských pohádek a folklóru, přičemž se opíral zejména o starší sbírky folklóru různých mongolských etnik, neboť se asi obával, že pozdější zápisy a vydání pohádek vykazují více cizího vlivu. Z 1500 lidových příběhů vytvořil 443 pohádkových typů, které uspořádal do pěti skupin: 1) pohádky o zvířatech (*Tiermärchen*), 2) pohádky o hrdinech (*Heldenmärchen*), 3) kouzelné pohádky (*Zaubermärchen*), 4) realistické nebo novelistické pohádky (*Sozialmärchen/Novellenartige Märchen*), 5) šprýmy, lživé pohádky a pohádkové hádanky (*Schwänke, Lügen- und Rätselmärchen*). První i druhá skupina v sobě částečně zahrnuje i jakési legendické příběhy s buddhistickou tematikou.

Lőrincz se při své klasifikaci řídil strukturou ATh katalogu, ale musel se vyrovnat s faktem, že pohádkové typy mongolské do tohoto uspořádání vždy nezapadají. Tento problém se pokusil vyřešit tak, že svůj soupis koncipoval jednak jako samostatný katalog národní jen pro mongolské pohádky a zvláště se pokusil začlenit mongolské pohádkové typy do ATh systému. Právě z této druhé části, z níž by měla být vidět míra slučitelnosti mongolské a evropské pohádkové tradice, vyplývá, že větší polovinu mongolských pohádkových syžetů Lőrincz v ATh katalogu nenašel.¹¹⁴

Lőrinczův pionýrský počín si zaslouží plné uznání, avšak není úplně bezproblémový. Není kupříkladu zcela jasné, podle jakého kritéria vybral knihy mongolského folklóru, z nichž čerpal pohádky.¹¹⁵ Také ono »roubování« syžetů pohádek mongolských na typy evropské nese v sobě značná rizika potenciálních omylů a sporných otázek, kterým se lze jen stěží vyhnout.

¹¹¹ Skupinu bájí (*домог үлгэр*) bychom mohli nazývat "pohádkami etiologickými" – vždy v nich jde o vysvětlení nějakého přírodního či kulturního jevu. Například v báji *O vzniku souhvězdí velkého vozu* (*Долоон бурхан үүсэн тухай*) poznáme velmi dobře známou pohádkovou látku o neobyčejných pomocnících.

¹¹² *Монгол ардын үлгэр*, (sest. У. Загдсүрэн, red. П. Хорлоо) УБ., 1969.

¹¹³ Lőrincz, L.: *Mongolische Marchentypen*, Budapest, 1979.

¹¹⁴ Podobné pokusy o zařazení japonských a čínských pohádkových typů do systému ATh poměrně jasně ukázaly, že některé regiony jsou natolik vzdálené pohádkové tradici tzv. Euro-Afro-Asijský okruhu, že je nezbytné, aby si vytvořily vlastní schémata žánrů a typů lidových vyprávění. (srovnej Jason, H.: *Motif, type and genre*, str. 48).

¹¹⁵ Absolutní většina knih jsou zápisy lidových pohádek, ale např. použitý Vladimircovův ruský překlad Pohádek kouzelné mrtvoly vychází z rukopisné literární verze. Kalmycké a burjatské pohádky, které jinak byly po dlouhou dobu zvláště pod vlivem ruským jsou zastoupeny několika výbory, aniž by bylo zřejmé, jak je autor vybral a proč schází další. Autor využíval zvláště starších výborů mongolského folklóru do prvních desetiletí 20. stol., ale některé z důležitých zde nevysvětlitelně chybí (např. Санжеев, Г. Д.: *Дархатский говор и фольклор*, 1931 nebo Rintchen, B.: *Folklore Mongol*. Livre IV. /Asiatische forschung; Bd. 15/ 1965 ad.).

2.9 Zvláštnosti mongolských pohádek

V mongolském folklóru přítomné pohádky o hrdinech mají dosti těsnou spojitost s eposy; až takovou, že je někteří badatelé z žánru pohádek vylučují a vidí v nich zjednodušenou prozaickou formu eposů¹¹⁶ nebo jakési přechodové stadium mezi eposem a pohádkou. Je pravda, že pohádky o hrdinech mají zpravidla rytmickou, vnitřně harmonizovanou skladbu, do níž se zčásti promítají i verše a anafory, a že s eposem mají tyto pohádky shodné i hrubé dějové schéma.¹¹⁷ Ze vzájemné látkové spřízněnosti vychází také všeobecně přijímaný názor, že mongolské lidové pohádky mají svůj původ (vedle kořenů indických) také v mongolských hrdinských eposech.¹¹⁸

Mongolské pohádky a eposy odráží národní lidovou představu o uspořádání světa, podle níž je tento svět rozdělen na tři části. Na nebi vládne mezi četnými božstvy (*тэнгэр*) spravedlivě Churmast chán, v podsvětí panuje Erlig chán a k obyvatelům podzemního světa patří i lusové (*лус*) – duchové vod i země. Obyčejní lidé pak obývají svět mezi nebem a podsvětím, který však sdílejí společně se zlými silami, se kterými jsou nuceni často soupeřit. Nejčastějšími a nejtypičtějšími třemi nadpřirozenými bytostmi, s nimiž se člověk utkává, jsou mangas, šulam a čötgör (*мангас, шулам, чөтгөр*).¹¹⁹ Pokud hrdina usiluje o získání dcery z vodní říše lusů či nebeských božstev, svede obvykle o tuto vodní vílu či božskou princeznu (*дагина*) boj s mangasem. Méně často se v tomto světě vyskytují draci (*луу*), mýtický pták Garuda (*Хангарид*) či ohromný had (*аврага могой*), jenž ptáky požívá.¹²⁰

V celé řadě mongolských pohádek zvířecích vystupují exotičtí živočichové jako je slon, lev, opice, papoušek, želva a jiní, což samo za sebe mluví o tom, že mnoho pohádek z této skupiny pochází z Indie. V mongolských pohádkách (stejně jako v mongolském životě) však hraje důležitou úlohu patero druhů domácího dobytka, z nichž nejčastěji se pochopitelně objevuje kuň. Výjimečným typem mongolských pohádek jsou příběhy o zvířecích sirotcích,

¹¹⁶ Jason, H.: *Motif, type and genre*, str. 75.

¹¹⁷ Jako typický příklad může posloužit následující dějový nástin: zrození hrdiny, výběr jeho koně, přípravy hrdiny na cestu, jízda na koni vstříc nepříteli, boj hrdiny s nepřítelem, zničení nepřítele (je-li to mangas) anebo pobratření se s ním (je-li to druhý bohatýr), návrat do domova, který však byl mezitím zpustošen zlou silou (mangasem) a konečné definitivní poražení nepřítele. (viz *Медноволосая девушка. Калм. нар. сказки. Москва. "Наука". 1964. str. 7*).

¹¹⁸ Takto rozlišuje mongolské pohádky parť. Владимирцов, В.: *Образцы монгольской народной словесности. (С.-З. Монголия)*, Ленинград, 1926, str. IX-X.

¹¹⁹ V těchto bytostech můžeme vidět obdobu našeho draka, čarodějnice a čerta Domnívám se, že toto velmi zjednodušené srovnání může částečně obstát. Mangas je bytost obdařená mimořádnou silou, která mívá více hlav a někdy i duši, také požívá lidi. Šulam je lstivá bytost, která se často uchyluje k čarům, může měnit svoji podobu – někdy je to stařena s kravskými rohy, jindy krásná dívka a často se také proměňuje v lišku. Čötgör je bytost zlá, ale zpravidla hloupější než člověk, který ji tak mnohdy obelstí a využívá pro své cíle.

¹²⁰ Tyto bytosti jsou vlastně importované odjinud – Garuda i velehad jsou indického původu, draci čínského.

kteřé patří k nejvíce rozšířeným a oblíbeným a zřejmě i velmi starým látkám. Pohádky *Sirota bílý velboudek* (*Өнчин цагаан ботго*) a *Znamenitá bílá klisna* (*Цуутын цагаачг зүү*) mají trochu podobný, dojímavý syžet, v němž jde ve zkratce o to, jak se vypořádat s nepřátelským světem bez rodičů.

Mongolské pohádky humoristické¹²¹ pochází z mladší doby a nejčastěji v nich potkáme dvě postavy – potulného mnicha badarčina (*бадарчин*) a sedmilháře Balan Sengeho (*Далан худалч Балан-сэнгэ*). Obě postavy sdružují značné množství satirických příběhů, které jsou namířeny třeba proti lakomým boháčům, zkažené mongolské šlechtě či zpustlým církevním hodnostářům; z obou zvláště badarčin ztělesňuje prototyp mazaného šibala, který vyzraje nad všemi hlupáky.

Specifikum mongolských pohádek spočívá i v tom, že leckdy bývají poměrně dosti drsné až kruté. Na úplně vždy totiž mají jednoznačně šťastný konec a v některých si zase hlavní hrdinové v cestě za úspěchem vypomáhají i lstivými úskoky, byť se zrovna nepotýkají se zlem a bezprávím. Můžeme v tom spatřovat odraz stejně tak drsného a nehostinného prostředí, s nímž se Mongolové museli po celé věky vyrovnávat, aby přežili.

Pohádky určitých menšinových mongolských etnik se vyvíjeli pod vlivem folklóru národů, jejichž území obývali. Kupříkladu na kalmycké a burjatské pohádky působily po dlouhou dobu lidové látky ruské, takže jsou do značné míry odlišné od pohádek Chalchů, ale zároveň platí i to, že mají hodně společného.

2.10 Původ a ústní šíření mongolských pohádek

Počátky mongolských pohádek bývají kladeny kamsi do dávnověku. Pokud pohádkami rozumíme smyšlená lidská vyprávění, tak o tom není důvod pochybovat, avšak podoba, v jaké je známe dnes, je daleko mladší a dynamicky se utvářela až od 17. stol, kdy do mongolské literatury houfně pronikají pohádkové látky tibetské a indické.¹²² Tyto pohádkové soubory (a mezi nimi zvláště sbírka *Pohádek kouzelné mrtvoly*), byly u Mongolů natolik populární, že se vedle různých rukopisných a tištěných verzí začaly velmi brzy šířit i ústně. V. Vladimircov

¹²¹ V navrhovaných děleních bývají zařazeny mezi pohádky ze života (novelistické), anebo vyděleny zvlášť jako samostatná skupina.

¹²² Přesto již ve 13. a 14. století, v době největšího územního rozmachu mongolské říše, která zabírala většinu Asie, existovaly všechny předpoklady pro širokou obchodní a kulturní výměnu, pro niž máme celou řadu dokladů. Není přitom nutné přikládat zásadní význam tomu, že se nám z této doby nedochovaly žádné pohádky, neboť lidové texty takového stáří jsou výjimkou i v měřítku světovém. Některá náboženská komentářová díla tibetská jsou datována do tohoto období a existuje předpoklad, že část z nich (např. komentář k Subhašitě) byla velmi záhy přeložena i do mongolštiny. My však známe pouze jejich verze a překlady novější, kdy buddhismus ovlivnil mongolskou kulturu trvale a daleko výrazněji.

usuzoval, že: „*Pohádky a legendy indického původu, jež pronikly do Mongolska společně s buddhismem, téměř úplně zničily mongolskou národní pohádku, smísily se s ní a odsunuly ji do pozadí,*“¹²³ a proto kvůli správné představě o mongolském folklóru a též tomu, „... *aby bylo možno s jistotou oddělit národní motivy a syžety od přejetých, je třeba důkladné znalosti knižní narativní a pohádkové tradice Mongolska a Tibetu.*“¹²⁴

Dovoluji si proti Vladimircovovu tvrzení namítnout, že podobné srovnávací studium má svůj význam a určitě může přinést některé dílčí výsledky, avšak jen stěží onu "jistotu", o které píše. Jestliže se pohádkové látky po staletí vzájemně mísily, pokud nemáme k dispozici všechny textové prameny a pakliže u řady z těch, jež se nám dochovaly, neznáme ani přesné místo a dobu vzniku, jakým způsobem asi oddělíme domácí syžety od cizích? V některých případech to lze, ale vynořují se i další otázky – můžeme například vůbec o pohádce, která v určité kultuře natrvalo zdomácněla a přebrala i řadu rysů národního prostředí, mluvit jako o cizí? I to lze, avšak některé pohádkové látky jsou natolik univerzální, že otázka jejich původu jde stranou vůči mnohem podstatnějšímu určení toho, jak se do její konkrétní podoby promítly zvláštnosti místní tradice. Kupříkladu většina kultur má svého badarčina – hrdinu filutu, který pomocí svého důvtipu trestá všechny nadutce a hlupáky. Většina dobrodružství Nasreddina, Enšpígla, bratra Palečka i dalších jsou si velmi podobná, přesto však všechna mají svůj zvláštní ráz a specifika.

Vraťme se ale k otázce způsobu rozšíření a ústního předávání pohádek na mongolském území, o níž nám poskytuje docela jasnou představu V. Vladimircov.¹²⁵ Podle něj sehráli hlavní úlohu v tomto procesu lámové a ti z kočovníků, kteří ovládali písmo.

O tom, jak lámové užívali buddhistických legend a pohádek k srozumitelnějšímu a poutavějšímu objasňování své nauky, jsem se již zmiňoval. Tyto příběhy si vyslechli prostí pastevcí, kteří povětšinou neuměli psát ani číst, a vyprávěli je dál buďto v doslovné nebo pozměněné, zkomolené podobě.

Gramotných lidí bylo mezi pastevcí velmi málo, avšak i zcela obyčejní lidé zpravidla přechovávali doma několik málo různých náboženských spisů, které pro ně byly předmětem uctívání. Část pastevců byla pologramotná, což znamená, že ačkoli neuměli psát, přece jen dokázali přeslabikovat knihy či rukopisy, které jim patřili a po nějakém čase se je naučili znát

¹²³ Владимирцов, Б.Я.: Монгольский сборник рассказов из Рагцантра, In: Владимирцов, Б.Я.: *Работы по литературе монгольских народов*, Москва, 2003, str. 105.

¹²⁴ Tamtéž, str. 108.

Jedinou mně známou odbornou knihou, která řeší zadání tohoto úkolu, je: Ёндон, Д.: *Сказочные сюжеты в памятниках тибетской и монгольской литературы*, Москва, 1989, v níž se srovnávají tibetské a mongolské verze komentářů k dílům "*Капка прамени́те воды*" a "*Subhašitě*" s tibetskými a mongolskými texty folklórními.

¹²⁵ Владимирцов Б.Я.: Монгольский сборник рассказов из Рагцантра, In: Владимирцов, Б.Я.: *Работы по литературе монгольских народов*, str. 105-109.

z paměti. Mohlo jít o buddhistické legendické příběhy, úryvky z eposu o Geserovi, anebo pohádky z cyklu *Kouzelné mrtvolky*, které předčítali či vyprávěli svým blízkým a lidem z okolí, kteří si je taktéž rychle osvojili. Zohledníme-li, jak významnou roli hrála u pastevců ústní tradice, nepřekvapí nás, že Mongolové často vynikají znamenitou pamětí a stačilo jim tak vyslechnout si poutavý příběh dvakrát či třikrát, aby ho sami dokázali téměř doslovně reprodukovat.¹²⁶

Dalšími, kdo značně přispívali k širokému rozšíření pohádkových příběhů byli nižší potulní mniši. Badarčin není jen pohádkovou postavou, tito mniši skutečně putovali krajem i na velmi velké vzdálenosti a využívali přitom vhodných příležitostí, aby si zapamatovali ten či onen poutavý příběh. Krom vykonávání drobných náboženských obřadů byla totiž vyprávění, ať už náboženského či světského rázu, jedním z mála způsobů, jakým si takový badarčin mohl naklonit svého hostitele.

Nebyli to jen potulní buddhističtí mniši, pro které byla vyprávění jedním z hlavních zdrojů obživy. Existovaly i profesionální pěvci eposů (*муулу*), kteří se těšili velké vážnosti. V západním Mongolsku byli dokonce zváni k přednesu do klášterů a nezřídka zde mezi pěvce (nebo alespoň znalce) eposů patřili i sami lámové.¹²⁷ Jádro repertoáru těchto bardů spočívalo sice ve znalosti a produkci toho nejsložitějšího žánru mongolské folklóru, ale dovedli též vyprávět báje a pohádky.

2.11 Cenzura v mongolském folklóru

Když jsem někdy na podzim roku 2007 navštívil folkloristické pracoviště mongolského Ústavu jazyka a literatury AV v Ulánbátaru, abych si udělal představu, jak vypadají zápisy pohádkových textů pořízené od vypravěčů v terénu, zmínila se mi jeho pracovnice A. Alimaa o tom, že starší vydání mongolských pohádek byla občas cenzurována. Údajně z nich byly odstraňovány některé epizody s krvelačnými mangasy a další podobné surovosti. Jejím tvrzení jsem věřil, protože při práci na soupisu mongolského folklóru, nacházejícím se ve fondu ústavu, musel její rukou projít vlastně každý jeden rukopis a záznam.

Později jsem se pustil do shánění všech pohádkových knížek, které vyšly v Mongolské republice od čtyřicátých let 20. stol. až do současnosti, a snažil jsem se zároveň najít i co nejvíce teoretických prací o mongolské pohádce. Zjistil jsem, že jich v Mongolsku mnoho

¹²⁶ Vladimircov dosvědčuje, že se mezi Mongoly setkal s naprosto negramotnými lidmi, kteří téměř slovo od slova dokázali reprodukovat knižní verze pohádek. (Владимирцов Б.Я.: Монгольский сборник рассказов из Рагцантра, In: Владимирцов, Б.Я.: *Работы по литературе монгольских народов*, str. 107).

¹²⁷ Pegg, C.: *Mongolian Music, Dance, & Oral Narrative*, Seattle & London, 2001, str. 165.

publikováno nebylo, ale většina z nich měla něco společného. Téměř všude byl uváděn třídní boj jako jedno ze zaměření, ne-li hlavního obsahu a účelu mongolských pohádek a potažmo i celého folklóru. Takto vyhraněné charakteristice však zhruba odpovídají nejvýše pohádky humoristické, které svými satirickým šlehy vskutku míří hlavně do řad »vykořisťovatelů« a možná i část pohádek ze života. Bohužel jediná odborná kniha, která dosud o lidové pohádce v Mongolské republice vyšla, je poměrně plná právě takovýchto tendenčních hodnocení.¹²⁸

Je zajímavé, že v české i sovětské folkloristice se našlo několik osobností, které se takto jednostranně zaměřeným výkladům vyhýbali a jejichž práce nepozbývají téměř nic na platnosti ani dnes. Nicméně ve většině mně dostupných ruských teoretických pracích o mongolské pohádce nebo v části reprezentativních výborů do ruštiny přeložených mongolských pohádek takovéto hodnotící výroky zaznívají až příliš často. Povšiml jsem si i toho, že pro některé překlady do ruštiny a dalších východoevropských jazyků byly z velké části vybírány právě takové texty, které s tvrzením o protináboženské a antifeudální povaze mongolských pohádek souzní. A vzápětí mne napadla i vtíravá otázka – existovala-li snaha vykládat pohádky a folklór takto, nebyly snad zároveň vylučovány z vydávání ty pohádkové texty, které do takovéhoho schématu nezapadaly nebo svědčily přímo o opaku? Zdá se to dost pravděpodobné, ale zůstává jen u domněnky.

3.0 Ukázka mongolské lidové pohádky z knihy Gendena Bandiho

Pro větší názornost uvádím na ukázkou jednu pohádku z knihy mongolského vypravěče Gendena Bandiho. Jde o stručnější převyprávění děje, protože tato pohádka je poměrně rozsáhlá. Snažil jsem se zachytit hlavní dějovou linii příběhu a zároveň zachovat výrazné detaily, které jsou pro Bandiho vyprávění tak charakteristické.

Začátek Bandiho pohádky *Cambagarav* (*Цамбагарав*) připomíná syžet řady evropských pohádek kouzelných, v nichž se dva bratři vydávají na cestu na zkušenou, aby prokázali své schopnosti, avšak v druhé polovině pohádky nabírá děj poněkud zvláštní a zdá se mi, že dosti netypický spád. Pro tuto pohádku jsem žádnou obdobu v mongolské pohádkové literatuře nenašel a uvádím ji i jako příklad textu, jenž by se mohl v dřívějších dobách potýkat s cenzurními zásahy. Myslím tím kladnou roli lámy poustevníka, ale zejména to, že se hrdina na konci příběhu stává božstvem. I u dalších Bandiho pohádek nemůže být vůbec řeči o tom, že by jejich předobrazem mohl být *"boj prostých lidí proti třídě"*

¹²⁸ Хорлоо, П.: *Монгол ардын үлгэр*. Улаанбаатар, 1960.

vykořisťovatelů a despotů". Tuto frázi si neodpustil zařadit do své předmluvy redaktor prvního vydání Bandiho pohádek B. Cenernadmid.¹²⁹

*Cambagarav (Цамбагарав)*¹³⁰

Byl jeden chán, co měl dva syny a když tito dospěli, rozhodl se vyzkoušet, který z nich má větší předpoklady k vládnutí. Oba vybavil padesáti lany stříbra a přikázal, ať prokáží své schopnosti majetek zužitkovat a po šesti letech se vrátit zpět. Oba bratři se vydali na cestu, až došli k rozcestí, kde se rozdělili. Mladší bratr si vybral těžší cestu, trmácel se přes skály, až vyčerpaný dorazil k jeskyni osamělého poustevníka. Všechn svěřený majetek mu věnoval a poustevník mu přikázal, co má každý den dělat – vařit jídlo a přinášet obětiny božstvům v nedalekém chrámku, aniž by ono místo jakkoli blíže zkoumal. Chlapec tak činil celých šest let a až v poslední den se vrátil onen poustevník.

Poustevník prince pochválil a poslal ho do chrámku, kde si směl za odměnu vybrat jednu věc – první, která mu padne do ruky. Chlapec jako první nahmatal psí kožešinu a když to venku zjistil, byl zklamán. Poustevník mu vysvětlil, že získal velmi cennou věc, která mu splní jakékoli přání a naučil ho způsobu, jak s kouzelným předmětem zacházet. Chlapec si přičaroval létajícího koně, se kterým se přenesl na rozcestí, kde se před šesti lety rozloučil se starším bratrem. Bratr tam po chvíli dorazil s ohromným stádem dobytka a jiného majetku, svého bratra, který se podobal žebráku, si ani nevšiml. Mladší syn dorazil do rodného paláce, ale otec ho vyhnal a trůn předal jeho bratru.

Princ tak odešel do nedalekého kraje, kde si přičaroval skleněný palác o deseti podlažích, spousty služebných, poddaných a jiného bohatství. Rodiče i starší bratr přijeli za ním na návštěvu, on je bohatě pohostil a na cestu jim dal část svého jmění. Princovi služební na něj naléhali, aby se jel jako nový chán ukázat svým poddaným, on svolil a sám se vydal na cestu. Na cestě však přišel o svého koně a pět dní se protloukal krajem, plným nedozírných stád dobytka, až přišel k jedné chatrči.

Na onom místě žili zlý dědek a babka, kteří mu k večeři nabídli lidské srdce a jako podstýlku a peřinu mu dali dvě lidské kůže. Druhý den se princ probudil, chatrč i se staříky zmizela a on byl právě tak chudý a roztrhaný jako předtím. Další den dorazil do jiné jurty, kde mu stařena nabídla lidské srdce a ledviny jako večeři a nechala ho spát na lidské kůži. Třetí

¹²⁹ Банди, Г.: *Улгэрүүд*, Улаангом хот, 1990, стр. 5.

¹³⁰ Банди, Г.: *Улгэрүүд*, 1990, стр. 86-95.

den princ dorazil ke třem jurtám, v jedné našel jednookou čarodějnici, která mu dala dva nože a poručila, ať s nimi zabije svého otce i matku, vytrhne z jejich těl srdce a plíce a přinese jí vše zpět. Chlapec tak učinil, opět povečeřel kus srdce a plic a usnul na lidských kůžích.

Další den se probudil na holé skále a přemítal, co se mu to vše přihodilo a zda to nebyl jen zlý sen. Nevěděl, co má dělat dál, ani kdo je, jen si vzpomněl, že ho poustevník vyzval, že až mu bude nejhůř, má ho znovu navštívit. V tu chvíli zjistil, že je poblíž poustevníkovi, dorazil k němu a všechno mu podrobně vylíčil.

Poustevník mu objasnil, že onou kouzelnou psí kůží byl on sám. Dále chlapci vysvětlil, že ačkoli byl chudým žebrákem, tak si nenaříkal, třebaže byl bohatým chánem, tak nezpyšněl, a i když se stal vrahem a kanibalem, tak se sám sebou neopovrhoval. Vyzkoušel si všechny životní role a uvnitř se nijak nezměnil. Před protivenstvími necouval, všechna je dokázal překonat. Je odvážným člověkem, který se dokáže potýkat s radostmi i utrpením tohoto světa a vnímat je tak, jak jsou. Nyní má vstoupit do chrámu a stát se božstvem Cambagaravem.

Závěr

Pohádky lze bezesporu řadit mezi ta nejstarší kulturní dědictví našeho světa. Do smyšlených vyprávění lidé promítali své tužby ideály a tyto příběhy mají leccos společného se světem snů, jak jej prožíváme ve spánku. V obou případech se noříme do říše, v níž fungují poněkud jiná pravidla, která je neskutečná i okouzující zároveň, jež dává prostor pro rozlet fantazie a odráží potlačená přání. Pohádky byly po celé věky samozřejmou součástí každodenního lidského života. Smyslem jejich vyprávění bylo poučení, zábava, ale také sdružování lidí za účelem sdílení společného prožitku. Vypravěč se stával na určitou dobu středem pozornosti celého kolektivu a pokud měl navíc dar zprostředkovat svůj příběh skutečně živě a barvitě ostatním, byl ctěnou osobností, vítaným hostem, jenž měl všechny dveře otevřené dokořán.

V novější době začaly být pohádky zkoumány, výrazně pronikly do literatury a jejich příjemci se staly především děti. Zhruba ve stejném období pohádky také pozvolna mizí ze svého původního prostředí, přestávají mít živou podobu lidovou a jejich povídání je nahrazeno jinými typy vyprávění i zábavy. Tento pozvolný proces se odehrával v různých částech světa s jistým zpožděním a dnes bychom našli již pouze málo míst, kde pohádka stále přežívá v téže podobě, jak ji znaly naši předkové ještě před několika desetiletími.

Jedním z takových míst, kde pohádka a její lidové podání jsou stále ještě součástí běžného života, je Mongolsko. I zde v této podobě pohádka vymírá a nebude zřejmě dlouho trvat, než zmizí docela. Jedním z důkazů, že v mongolské kultuře byla pohádková tradice živá ještě zcela nedávno, je osoba vypravěče Gendena Bandiho. V jehož případě se projevuje také fakt, že mongolská kultura byla a je na lidové vypravěče neobyčejně bohatá. Troufám si říct, že ve většině zemí by podobná osobnost vzbudila okamžitý zájem badatelů, kteří by usilovali o hlubší seznámení se s životem a dílem tohoto jedinečného lidového vypravěče, který navíc dal svým pohádkám i knižní podobu. Bandimu samotnému i jeho pohádkám jsem v této práci nemohl věnovat. Částečně z prostorových důvodů a pak také proto, že jsem zatím neobsáhl dostatek jiného materiálu z fondu mongolských pohádek pro hlubší srovnání Bandiho znění pohádek v měřítku národním. Rád bych navázal na tuto práci podrobnějším rozбором Bandiho pohádek, jejich národních variant a rovněž zachycením Bandiho životních osudů.

Bibliografie

Knihy v západních jazycích a češtině :

- ARNE, ANTTI. *Verzeichnis der Märchentypen*. (FF Communications ; No. 3.) Helsinki : Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia, 1910
- AARNE, ANTTI ; THOMPSON, STITH. *The Types of Folk-tale : A classification and Bibliography*. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen. Translated and Enlarged by Stith Thompson. (FF Communications, Vol. 25. No.74). Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica, 1928.
- AARNE, ANTTI ; THOMPSON, STITH. *The Types of the Folktale : A Classification and Bibliography*. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen. Translated and Enlarged by Stith Thompson 2nd revision. (Communications, Folklore Fellows, Vol. 75. No. 184). Helsinki : The Finnish Academy of Science and Letters, 1961.
- ALIMAA, AYUSHJAV. *Registration of Magnetic Tapes Records kept by Collection of Mongolian Folklore and Local Dialects*. Vol. II. Ulaanbaatar : Soemboprinting, 2004.
- ALIMAA, AYUSHJAV. *Registration of Written Materials kept by Collection of Mongolian folklore and Local Dialects*. Vol. I. Ulaanbaatar, 2004-2005.
- AZADOVSKIJ, MARK KONSTANTINovič. *Eine sibirische Märchenzählerin*. (Folklore Fellows Communications, Vol. 22. No. 68.) Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica, 1926.
- BENFEY, THEODOR. *Pantschatantra : fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen, und Erzählungen*. Leipzig : F.A. Brockhaus, 1859.
- BERGMANN, BENJAMIN FÜRCHTEGOTT BALTHASAR VON. *Nomadische Streifereien unter den Kalmüken in den Jahren 1802 und 1803*. Theil I-IV. Riga : Hartmann, 1804-1805.
- BOLTE, JOHANNES ; POLÍVKA, JIŘÍ. *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Bd. I-V. Leipzig : Dietrich, 1913-1932.
- ČAPEK, KAREL. K teorii pohádky. In: *Marsyas čili Na okraj literatury 1919-1931*. 3. vyd. Praha : Fr. Borový 1948. str. 129-155.
- JASON, HEDA. *Motif, type and genre : a manual for compilation of indices & a bibliography of indices and indexing*. (Folklore Fellows Communications ; No. 273.) Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 2000.
- JASON, HEDA. (recenze na knihu:) Uther, Hans-Jörg. *The Types of International Folktales*. 2004 In: *Fabual*, 2006, 47, 1/2, Berlin – New York : Walter de Gruyter, str. 172-186.
- HEISSIG, WALTHER. *Tsakhar-Märchen*. (Asiatische Forschungen ; Bd. 87.) Wiesbaden : Harrassowitz, 1985.
- HEISSIG, WALTHER. *Mongolische Volksmärchen*. Düsseldorf – Köln : Diederichs, 1963.
- HORÁK, JIŘÍ. Česká pohádka v lidové a sběratelské tradici. In: *O pohádkách : Sborník statí a článků*. [usp. Jan Červenka] Praha : SNDK, 1960, str. 25-62.
- HORÁLEK, KAREL. *Folklór a světová literatura*. Praha : Academia, 1979.
- HORÁLEK, KAREL. *Pohádkoslovné studie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- HORÁLEK, KAREL. *Slovanské pohádky : příspěvky k srovnávacímu studiu*. Praha : Univerzita Karlova, 1964.
- JÜLG, BERNARD. *Kalmükische Märchen : Die Märchen des Siddhi-Kür oder Erzählungen eines verzauberten Todten ; Ein Beitrag zur Sagenkunde auf Buddhistischem Gebiet*. Leipzig : F. A. Brockhaus, 1866.
- JÜLG, BERNARD. *Mongolische Märchen-sammlung : Die neun Märchen des Siddhi-Kür nach der ausführlicheren Redaction und die Geschichte des Ardschi-Bordschi Chân*. Innsbruck : Wagner, 1868.
- Lidová kultura : Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. (red. Brouček, Stanislav ; Jeřábek, Richard et al.) Sv. 1-3. Praha : Mladá fronta, 2007.

- LOHIA, SUSHAMA. *The Mongol Tales of the 32 Wooden Men : Gučin qoyar modun kümün-ü üliġer-in their Mongol version of 1746 (1686)*. (Asiatische Forschungen ; Bd. 25) Wiesbaden : Harrassowitz 1968.
- LÖRINCZ, LÁSZLÓ L. *Mongolische Marchentypen*. (Bibliotheca orientalis hungarica ; [Bd.] 24.) Budapest : Akadémiai Kiadó, 1979.
- MOCNÁ, DAGMAR ; PETERKA , JOSEF (a kol.): *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004.
- MOSTAERT, ANTOINE. *Textes oraux ordos*. (Monumenta Serica. Monograph series ; 1) Peking : Univ. Catholica ; H. Vetch in Komm, 1937.
- NAGIŠKIN, DMITRIJ DMITRIJEVIČ. *O Pohádce*. (Knižnice theorie dětské literatury ; Sv. 4) Praha : SNDK, 1953.
- PEGG, CAROLE. *Mongolian music, dance, & oral narrative : performing diverse identities*. Seattle & London : University of Washington Press, 2001.
- POLÍVKA, JIŘÍ. *Slovanské pohádky. I : Úvod. Východoslovanské pohádky*. Praha : Slovanský ústav ; Orbis [distributor], 1932.
- POPPE, NIKOLAJ NIKOLAEVIC. *Mongolische Volksdichtung : Sprüche, Lieder, Märchen und Heldensagen Khalkha-mongol*. Wiesbaden : Steiner, 1955.
- PROPP, VLADIMIR JAKOVLEVIČ. *Morfologie pohádky a jiné studie*. (rus. 1. vyd. 1928, čes. 1. vyd. 1970). Jinočany : H & H, 1999.
- RAFFAELLA RIVA. *The Tales of the Bewitched Corpse : A Literary Journey from India to China*. In: Cadonna, Alfredo (ed.): *India, Tibet, China. Genesis and aspects of traditional Narrative*. (Orientalia Venetiana ; [Vol.] 7.) Firenze : Casa Editrice Leo S. Olschki, 1999, str. 229-256.
- RAMSTEDT, GUSTAV JOHN. *Kalmückische Sprachproben gesammelt und herausgegeben. Erster Teil : Kalmückische Märchen*. (Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia. 27.) 2 vols. Helsingfors (Société Finno-Ougrienne), 1909 – 1919.
- RINTCHEN, BJAMBYN. *Folklore Mongol*. Livre I-V. (Asiatische forschungen ; Bd. 7, 11, 12, 15, 30.), Wiesbaden : Harrassowitz, 1960-72.
- SCHRÖDER, DOMINIK. *Aus der Volksdichtung der Monguor. Teil 1. Das weisse Glücksschaf : Mythen, Märchen, Lieder*. (Asiatische Forschungen ; Bd. 6.) Wiesbaden : Harrassowitz, 1959.
- SIROVÁTKA, OLDŘICH. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. V Brně : Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998.
- SIROVÁTKA, OLDŘICH. *Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*. Brno : Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1996.
- SIROVÁTKA, OLDŘICH. *Srovnávací studie o české lidové slovesnosti*. Brno : Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1996.
- ŠKLOVSKIJ, VIKTOR BORISOVIČ. *Jak souvisí metody sujetové stavby s všeobecnými metodami stylovými*. In *Theorie prózy*. (2., přehl. vyd.) V Praze : Melantrich, 1948. str. 27-64.
- ŠMAHELOVÁ, HANA. *Návraty a proměny : Literární adaptace lidových pohádek*. Praha : Albatros, 1989.
- THOMPSON, STITH. *The Folktale*. Berkeley : Univ. of California Press, 1977.
- UTHER, HANS-JÖRG. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Part I. Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales, with an Introduction; Part II. Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales; Part III. Appendices. (FF Communications Vol. CXXXIII; Vol. CXXXIV, CXXXV) Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 2004.

Knihy v ruštině a vydané v Rusku:

- АМСТЕРДАМСКАЯ, ЛЮДМИЛА АЛЕКСЕЕВНА. *Восточно-халхаские народные сказки : Текст и перевод*. Москва – Ленинград : Изд. Акад. Наук СССР, 1940.
- БАДМАЕВ, НАЙМАН Б. *Сборник калмыцких сказок*. Астрахань : Губернская типография, 1899.
- БАРАННИКОВА, ЕЛИЗАВЕТА ВАСИЛЬЕВНА. *Бурятские волшебные-фантастические сказки*. Новосибирск : Наука Сиб. отд., 1979.
- БАРАННИКОВА, ЕЛИЗАВЕТА ВАСИЛЬЕВНА ; БАРДАХАНОВА, СВЕТАЛАНА СУМАНОВНА. *Бурятские*

- народные сказки. *Волшебно-фантастические*. Улан-Удэ : Бурятское кн. издательство, 1973.
- БАРАННИКОВА, ЕЛИЗАВЕТА ВАСИЛЬЕВНА. *Бурятская сатирическая сказка*. Улан-Удэ : Бурятское кн. издательство, 1963.
- БАРДАХАНОВА, СВЕТЛАНА СУМАНОВНА. *Бурятские сказки о животных*. Улан-Удэ : Бурятское кн. издательство, 1974.
- БАРДАХАНОВА, СВЕТЛАНА СУМАНОВНА. (Отв. ред.) *Мастерство современных бурятских сказителей*. [Сб. статей] Улан-Удэ : БФ СО АН СССР, 1978.
- БАРДАХАНОВА, СВЕТЛАНА СУМАНОВНА. *Система жанров бурятского фольклора*. Новосибирск : Наука Сиб. отд., 1992.
- БЕННИГСЕН А.П. *Легенды и сказки Центральной Азии*. СПб., 1912.
- ВЛАДИМИРЦОВ, БОРИС ЯКОВЛЕВИЧ. Монгольской сборник рассказов из Raicantra. (1. vyd. 1928) In: Владимирцов, Б.Я.: *Работы по литературе монгольских народов*, Москва : Восточная литература, 2003. str. 77-204.
- ВЛАДИМИРЦОВ, БОРИС ЯКОВЛЕВИЧ. *Образцы монгольской народной словесности*. (С.-З. Монголия). Ленинград, 1926.
- ГОЛСТУНСКИЙ, КОНСТАНТИН ФЕДОРОВИЧ. *Убаши Хун тайджийн туджи : Народная калмыцкая поэма Джангара и Сиддиту кюрыйн тули, изданные на калмыцком языке*. СПб., 1864.
- ГОМБОЕВ, ГАЛСАН. *Арджи-Бурджи : Монгольская повесть*. Перевод з монгольского. СПб. : Акад. Наук, 1858.
- ГОМБОЕВ, ГАЛСАН. *Шидди-кур, собрание монгольских сказок*. Этнографический сборник РГ,О. Вып.6., отд. I. 1864. s. 1-102.
- ДЖИМГИРОВ М. Э. *О калмыцких народных сказках*. Элиста : Калмиздат, 1970.
- ЁНДОН, ДАНДАРЫН.: *Сказочные сюжеты в памятниках тибетской и монгольской литератур*. Москва : «Наука», 1989.
- ЖАМЦАРАНО, ЦЫБЭН ЖАМЦАРАНОВИЧ. *Материалы к изучению устной литературы монгольских племен*. (Записки восточного отделения Императорского русского археологического общества, Том XVII), СПб. : Типография Императорской Академии Наук, 1907.
- ЖАМЦАРАНО, ЦЫБЭН ЖАМЦАРАНОВИЧ (публ.) *Монгольские сказки*. Т. I. а) Богдо Вигарма Зади Хан Т.П. а) Шидеты Кегур или заколдованный труп, б) Предание о первом Цэцэн Хане Халхасского аймака. Урга. : Монг. книжная палата , 1923.
- Калмыцкая хрестоматия для чтения в старших классах калмыцких народных школ*. Сост. А. М. Позднеевым. Изд. 2-е СПб. : Типография Имп. Акад. Наук, 1907.
- Калмыцкие народные сказки в подлинном калмыцком тексте*. (Издан А.М. Позднеев). СПб. : Типография Имп. Акад. Наук, 1886.
- КУЛЬГАНЕК, И.В. *Каталог монголоязычных фольклорных материалов архива востоковедения при СПбФ ИВ РАН*. Санкт-Петербург : Издательство «Петербургское Востоковедение» 2000
- Медноволосая девушка*. Калмыц. нар. сказки. Москва. "Наука". 1964.
- МИХАЙЛОВ, Г.И. *Монгольские сказки*. Москва : Гослитиздат, 1962.
- Образцы монгольской народной литературы*. Вып.1, Халхасское наречие (тексты и транскрипции). (Ред. Жамцарано, Ц. Ж. ; Руднев, А. Д.) (Издания Факультета восточных языков Императорского СПб.-ого Университета., № 26.) СПб., 1908.
- ПОЗДНЕЕВ АЛЕКСЕЙ МАТВЕЕВИЧ. *Калмыцкие народные сказки, собранные в калмыцких степях Астраханской губернии и изданные в подлинном калмыцком тексте*, ЗВОРАО, СПб., 1892.
- ПОЗДНЕЕВ АЛЕКСЕЙ МАТВЕЕВИЧ. Калмыцкие сказки. In: *Записки Восточного отделения Русского археологического общества*, Т. 3-4, 6-7, 9-10, СПб. 1888-96
- ПОППЕ, НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ (собрал). *Произведения народной сложности халха-монголов : Северо халхасское наречие*. (Образцы народной словесности монголов. Том 3.) Ленинград : Академия Наук, 1932.
- ПОППЕ, НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ (собрал). *Язык и колхозная поэзия бурят-монголов Селенгиского аймака*. (Образцы народной словесности монголов. Том 4.) Ленинград : Академия наук СССР и ГИК Бурят Монгол, 1934.

ПОТАНИН, ГРИГОРИЙ НИКОЛАЕВИЧ. Монгольские сказки и предания. Семипалатинск, 1919.

ПОТАНИН, ГРИГОРИЙ НИКОЛАЕВИЧ. Очерки Северо-западной Монголии. Вып. I-IV, Материалы этнографические. СПб., 1881-3.

ПОТАНИН, ГРИГОРИЙ НИКОЛАЕВИЧ. *Тангутско-тибетская окраина Китая и Центральная Монголия : Путешествие Г.Н. Потанина*. Т.1-2, СПб. : Имп. Русс. Географическое Общество, 1893.

РУДНЕВ АНДРЕЙ ДМИТРИЕВИЧ. *Хори бурятский говор*. (Опыт исследования, тексты, перевод и примечания), Вып. 1-3. Петроград, 1913-14.

САНЖЕЕВ, ГАРМА ДАНУАРАНОВИЧ. *Дархатский говор и фольклор*. Ленинград : Изд. Акад. Наук СССР, 1931.

ТОДАЕВА, БУЛЯШ ХОЙЧИЕВНА. *Баоаньский язык*. Москва : «Наука», 1964.

ТОДАЕВА, БУЛЯШ ХОЙЧИЕВНА. *Дагурский язык*. Москва : Издательство «Наука», 1986.

ТОДАЕВА, БУЛЯШ ХОЙЧИЕВНА. *Дунсянский язык*. Москва : Издательство восточной литературы, 1961.

ТОДАЕВА, БУЛЯШ ХОЙЧИЕВНА. *Монгольские языки и диалекты Китая*. Москва : Издательство восточной литературы, 1960.

ТОДАЕВА, БУЛЯШ ХОЙЧИЕВНА. *Монгорский язык : Исследование, тексты, словарь*. Москва : Издательство «Наука», 1961.

ТОДАЕВА, БУЛЯШ ХОЙЧИЕВНА. *Язык Монголов внутренней Монголии : Материалы и словарь*. Москва : Издательство «Наука», 1981.

Knihy v mongolštině:

АЛИМАА, АЮУШЯВ ; КАТУУ, БАЛЧИГ (а kol.) *Монгол аман зохиол, нутгийн аялгууны хөмрөгийн бүртгэл : Гар бичмэл хэрэглэдэхүүн*. 1-р боть. (Mongyol aman jokiyal-un čiyüliüyan ; XXIII.) Улаанбаатар. : Соёмбо Прининг ХХК, 2004.

АЛИМАА, АЮУШЯВ. *Монгол аман зохиол, нутгийн аялгууны хөмрөгийн бүртгэл : Соронзон бичлэгийн хэрэглэдэхүүн*. 2-р боть. (Mongyol aman jokiyal-un čiyüliüyan ; XXVII.) Улаанбаатар : Соёмбо Прининг ХХК, 2004.

ГААДАМБА, Ш. ; САМПИЛДЭНДЭВ, Х. *Монгол ардын аман зохиол*. УБ. : Ардын Боловсролын Яамны Сурах бичиг, сэтгүүлийн редакцын газар, 1988.

ДУЛАМ, С. ; НАНДИНБИЛИГ, Г. *Монгол аман зохиолын онол I. (Аман яруу найраг)*, УБ., : Соёмбо Прининг ХХК, 2007.

Монгол уран зохиолын тойм II. (XVII – XVIII зууны үе). Дамдинсүрэн, Ц. ; Цэнд, Д. (ред.), УБ., : Шинжлэх ухааны академийн хэвлэл, 1976.

САМПИЛДЭНДЭВ, Х. ; ӨЛЗИЙБАЯР, Д. *Монгол хэл, утга зохиол, аман зохиол нам зүй*. УБ. : Шинжлэх Ухааны Академийн Хэвлэл, 1982

ХОРЛОО П. *Монгол ардын явган үлгэр*. (Studia Folclorica Tom. I. Fasc. 8.) УБ. : Эрдэм шинжилгээний хэвлэх үйлдвэр, 1960.

Bibliografie knih s lidovými pohádkami vydanými v Mongolské republice:

Алтан мөнгөн бөмбүүлэй (Монгол ардын үлгэрүүд). Эмхтгэгч, редактор Д. Дашдорж. Улаанбаатар : Ардын Боловсролын Яамны хэвлэл, 1975.

Ардын аман зохиолоос. Д. Дашдорж, И. Гүррэнцэн нар эмхтгэв. УБ. : Шинжлэх Ухаан, Дээд Боловсролын Хүрээлэнгийн хэвлэл, 1958.

Ардын аман зохиолын эмхтгэл. Ред. Б. Содном, Б. Нацаг. УБ. : Улсын Хэвлэх, 1956.

Ардын аман зохиолын эмхтгэл. Ц. Дамдинсүрэнгийн редакцийн дор хэвлэв. УБ. : Улсын Хэвлэх Үйлдвэр, 1947.

Ардын аман зохиолын эмхтгэл. Эмхт. Г. Багаева, Ред. Ч. Лхамсүрэн. УБ. : Улсын Хэвлэх Үйлдвэр, 1949(8).

Ардын үлгэрүүд. Даланзагдад, 1978.

Ардын унших бичиг : Аман зохиолын түүвэр. Б. Лхамсүрэн эмхтгэв. Ред. Б. Цэвэгжав. УБ. : Улсын

- Хэвлэл, 1943.
- Бага тэнгэр хүү. (Монгол ардын үлгэрүүд)* Эмхт. С. Дамдин, Ө. Баасанжав. УБ. : Ардын Боловсролын Яамны Хэвлэл, 1979.
- Бадарчингийн инээдэмт паян. /бадарчны үлгэр/.* Боловсруулан хэвлэсэн Д. Сүрьяа. Алтай хот 1970.
- БАНДИ, ГЭНДЭН. *Үлгэрүүд.* Улаангом хот : Увс хэвлэх үйлдвэрт хэвлэх, 1990.
- Боролзой Ваатар : Монгол ардын үлгэр.* Эхтгэн найруулсан С. Дамдин. УБ. : Ардын Боловсролын Яамны Хэвлэл, 1978.
- ГААДАМБА, Ш., ЦЭРЭНСОДНОМ, Д.: Монгол ардын аман зохиолын дээж бичиг. УБ. : Улсын Хэвлэлийн Газар 1978.
- Гаргүй хүүхэн. (Монгол ардын үлгэр).* Найруулж ред. Р. Нарантуяа. УБ. : Ардын Боловсролын Яамны Хэвлэл, 1983.
- Далан худалч бэлэн Сэнгээ : (Ардын аман үлгэр).* Эмхт. Д. Сүрьеэ. Ред. С. Бямбажав. Алтай хот : «Алтайн хөгжил» сонины үйлдвэр, 1969.
- Мал аж ахуйн тухай ардын аман зохиолын эмхтгэл.* Ред. Б. Содном. УБ., 1946 (хууч.монг. бичгээр).
- Мал аж ахуйн холбогдолтой ардын аман зохиол.* Эмхтгэсэн Б. Содном. Ред. Г. Рэнчинсамбуу. УБ. : Улсын Хэвлэл, 1956.
- Монгол ардын домог, үлгэр.* Д. Цэрэнсодном. (Mongyol aman jokiyal-un čiyüliüyan ; XV.) УБ. : Улсын хэвлэлийн газар, 1989
- Монгол ардын найман үлгэр.* Эмхтгэгч Х. Сампилдэндэв. Ред. Ө. Баасанжав. УБ. : Ардын Боловсролын Яамны Хэвлэл, 1984.
- Монгол ардын үлгэр.* Эмхтгэсэн Ж. Надмнд. Ред. Ц. Өлзийхутаг. УБ., 1957.
- Монгол ардын үлгэр.* Эмхтгэсэн У. Загдсүрэн, Ред. П. Хорлоо. УБ. : Улсын хэвлэлийн газар, 1969.
- Монгол ардын үлгэр : Сургуулийн бага насны хүүхэд зориулав.* Эмхтгэн боловсруулсан Г. Ловор. УБ. : [b.n.], 1969.
- Монгол ардын үлгэр.* Эмхтгэж, удиртгал, тайлбар бичив Д. Цэрэнсодном. Ред. проф. А. Лувсандэндэв. (Mongyol aman jokiyal-un čiyüliüyan ; I.) УБ. : Улсын хэвлэлийн газар, 1982.
- Монгол ардын үлгэр : Монголын бүх хүүхэд багачуудад зориулав* Эмхтгэсэн Х. Батбаатар. УБ. : БИТ ПРЕСС ХХК-ний хэвлэх үйлдвэрт, 2006.
- Монгол ардын үлгэр домог II (5).* Эмхт. Ц. Өлзийхутаг. УБ. : Улсын Хэвлэлийн Газар, 1982.
- Монгол ардын үлгэрүүд. (Аялгууг тэмдэглэсэн Чулуун).* Ред. Ө. Банди. УБ., 1966.
- Монгол ардын шог хошин үлгэр.* Эмхтгэж боловсруулсан Д. Сүрьяа, А. Алимаа. Ред. Х. Сампилдэндэв. (Mongyol aman jokiyal-un čiyüliüyan ; IV.) УБ. : Улсын хэвлэлийн газар, 1984.
- Монголын хошин үлгэр, яриа.* Б. Содном ; Г. Ринченсамбуу нар боловсруулав. УБ. : Шинжлэх Ухааны Академийн хэвлэл, 1961.
- Монгольские сказки. /1. Аржи Буржи Хан, 2. Шидеты Керур, 3. Легендарное предание о I-ом Цэцэн хане/ .* Redigit Prof Dr. Rintchen. (Studia Folclorica Tom. I. Fasc. 1.) УБ. : Шинжлэх Ухаан, Дээд Боловсролын Хүрээлэнгийн Эрдэм Шинжилгээний газар, 1959.
- Мэргэн зүүд. Монгол ардын үлгэрүүд.* Найруулан эмхтгэсэн Я. Пүрэвжал. Ред. Ө. Баасанжав. УБ. : Ардын Боловсролын Яамны Хэвлэл, 1982.
- Өнчин цагаан ботго (Монгол ардын үлгэрүүд).* Эмхтгэсэн Л. Ням-Осор. Ред. Д. Лодойдамба. УБ. : Шинжлэх Ухаан, Дээд Боловсролын Хүрээлэнгийн Хэвлэл, 1958.
- Сайхан хангай дуулал.* Д. Дашдорж ; Б. Жамьян нар цуглуулан эмхтгэв. Булган : Булган «Дэвшилт» сонины газар, 1976.
- Эрдэний гурван жимс. Монгол ардын үлгэрүүд.* Эмхтгэн боловсруулсан Х. Сампилдэндэв. УБ. : Ардын Боловсролын Яамны сурах бичих сэтгүүлийн нэгдсэн редакцийн газар, 1985.
- Явган үлгэрүүд.* Эмхтгэсэн Б. Содном. Ред. Ч. Лхамсүрэн. УБ., Улсын хэвлэл, 1956.
- Янжавын хэлдэг үлгэрээс.* Хэвлэлд бэлтгэсэн Б. Дашзэвэг, Ч. Ойдов. Эрхлэсэн Т. Дүгэрсүрэн. (Studia Folclorica Tom. III. Fasc. 4.) УБ. : Шинжлэх Ухааны Академийн Хэвлэх үйлдвэр, 1964.